

X. M. Carballeira Anllo / M. González González / X. A. Pena Romay (2003): “Mesa redonda ‘Proxectos lexicográficos en curso’”, en M. Álvarez de la Granja / E. X. González Seoane (eds.): *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 499-550.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

MESA REDONDA “PROXECTOS LEXICOGRAFICOS EN CURSO”

Xosé M. Carballeira Anllo
(Gran diccionario Xerais da Lingua)

Manuel González González
(Seminario de Lexicografía da RAG)

Xosé A. Pena Romay
(Diccionario Cumio da lingua galega)

Parece evidente que o tipo de usuario a que se dirixen as novas obras lexicográficas galegas mudou substancialmente con respecto ó que viña sendo habitual nos textos máis antigos. ¿Cales son, na súa opinión, as principais necesidades dos usuarios dos dicionarios galegos actuais e en que medida o cambio de destinatario influíu sobre a composición das obras no plano micro e macroestructural?

X. M. CARBALLEIRA

Desde a nosa perspectiva, non mudaron as necesidades do usuario, senón que mudaron as necesidades da lingua, isto é, cambiou a situación sociolingüística. Transformáronse as condicións intrinsecamente lingüísticas. A situación lexicográfica en 1986 era absolutamente diferente da que se dá hoxe. Entón era totalmente imposible elaborar un diccionario das características do *Gran diccionario Xerais da lingua (GDXL)* porque non existía o substrato lexicográfico que o fixese posible, aínda que as necesidades do usuario fosen idénticas naquel momento.

Precisamente son as necesidades dese novo usuario as que nos levan a deseñar un diccionario do tipo do *GDXL*. Nel establécense tres tipos de entradas que se estruturan do xeito que segue:

- (a) As palabras que teñen consideración estándar-normativa.
- (b) As palabras galegas non estándares, fundamentalmente dialectalismos, popularismos, creacións recentes e expresivas e formas de uso moi específico.
- (c) As palabras non galegas.

Probablemente sexa un tipo de diccionario que non sobraría noutras linguas nunha situación diferente da nosa (p. ex.: o *DRAE* non inclúe as formas

non admitidas ou consagradas pola Academia; o *Diccionario del español actual* de Manuel Seco non ofrece indicacións sobre a corrección ou non de determinados usos).

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ata aproximadamente os anos 70 as demandas de carácter lexicográfico dos usuarios centrábanse na consulta de dicionarios bilingües español-galego, ou galego-español, porque o dicionario era utilizado de maneira practicamente exclusiva para *interpreta-lo significado* dalgunha palabra galega coa que o usuario se atopaba lendo algún texto; ou ben, no grupo minoritario que se animaba a *escribir en galego*, o usuario, partindo da voz en español, quería saber cómo se dicía en galego, e, sobre todo, se había algunha palabra galega máis *enxebre* ou máis diferenciadora con respecto ó castelán, e en canto se descubría algunha destas voces procurábase utilizar repetitivamente canto máis se puidese mellor. É o momento en que todo bo galeguista debía comeza-lo seu discurso dunha maneira parecida a: *Cómpre decatarse, xa que logo, que neste intre o anceio...* Pouco importaba que a palabra fose correcta ou non ou que correspondese exactamente ó significado que se pretendía transmitir. Deste xeito acadaron certa difusión voces como *anceio*, un derivado portugués de *ansia*, que como os portugueses escribiron en certa época con *z*, algún dicionarista galego adaptou con *c*, porque en galego o *z* e o *c* representan a interdental, e non lles parecía moi correcto escribir *z* seguido de *e*. De igual maneira, estendeuse o uso de *antergo*, como sinónimo de *devanceiro*, cando non é máis ca unha variante de *entergo*, e esta unha forma metatizada de *entrego*, que significa ‘completo’, ‘feito’, ‘maduro’, e que por paronimia, como recordaba algo a “antigo”, pasou a utilizarse co significado desta voz. *Antergo* é unha palabra cunha historia moi curiosa: nos textos do XIX e primeira metade do XX aparece usada xeralmente co seu significado correcto, e era moi frecuente a súa utilización, referida a persoa, para indicar que xa era unha persoa “feita e dereita”, por exemplo *un mozo antergo* era xa un mozo completo, e utilizábase particularmente, aplicado a *moza*, para indicar que xa estaba madura, e mesmo que xa lle pasara o sol pola porta. Pois ben, para indicar isto, Valladares define *antergo* como ‘ya de años’, e esta definición foi mal interpretada por outros dicionaristas e escritores que traduciron o ‘ya de años’ como ‘viejo, antiguo’, e a partir de aquí pasou a utilizarse para designar tamén os ‘vellos’ os ‘antigos’, é dicir, os antepasados. Son igualmente os tempos de *perante* co valor de ‘durante’ e de moitos outros usos semellantes, por fortuna cada vez menos frecuentes.

Nesta época ninguén se preocupaba de se un verbo era transitivo ou intransitivo, de se era ou non correcto o uso pronominal, nin de se un substantivo era en galego masculino ou feminino, de aí que esa información nos dicionarios, cando existía, era totalmente marxinal. O importante era a palabra.

Coa recuperación da democracia e o incipiente proceso de normalización lingüística as funcións do galego ampliáronse. O galego introduciuse na escola, na administración, nos medios de comunicación, na investigación e noutros ámbitos, co que as necesidades do usuario do dicionario van cambiando:

(a) Aparece por primeira vez a necesidade do criterio de corrección, tanto corrección semántica coma corrección gramatical. Isto ten repercusión tanto na macroestrutura das obras lexicográficas coma na súa microestrutura:

- Polo que se refire á macroestrutura, desaparecen como entradas os hipergaleguismos, pseudogaleguismos, etc., e, se aparecen, é cunha finalidade didáctica, para indicar que son formas incorrectas. Xeralmente, nestas entradas remítese para a forma alternativa correcta galega.
- Na microestrutura prodúcese un tratamento cada vez máis afinado da parte gramatical, e tamén unha depuración das acepcións propias da palabra galega. Por exemplo, hoxe, en ningún dicionario, baixo a entrada *adoecer*, aparece a acepción de 'senti-la falta de', flagrante castelanismo semántico que aínda se escoita hoxe na fala dalgúns profesionais dos medios de comunicación.

(b) Desaparece o criterio de subsidiariedade con respecto ó castelán. A maioría das obras lexicográficas ata mediados dos 70 recollían fundamentalmente as palabras galegas que eran distintas do castelán, ou que, coincidindo con esta lingua, ofrecen algún tipo de información de carácter etnográfico ou popular diferente do castelán. Isto nótase en menor medida ca nos outros nos dicionarios de Eladio Rodríguez e de Carré Alvarellos. Por exemplo, é escusado ir buscar en ningún destes dicionarios palabras como *ficheiro* ou *corrupción*, porque non aparecerán recollidas. Ou poderemos atopar hipergaleguismos como *pubricar* e *púbriico*, pero nunca *publicar* e *público*.

Desde o momento en que o galego se converte en lingua das relacións de tipo formal, e entra na administración ou na escola, o funcionario pode necesitar saber qué significa exactamente *corrupción*, e o neno dunha escola qué é un *ficheiro*. Hoxe un usuario normal necesita entrar en contacto con léxico pertencente a campos semánticos que estiveron tradicionalmente auses da expresión en galego: medicina, matemáticas, automóbil, dereito, fi-

sica, etc., que ata un determinado nivel de uso deben estar presentes nun dicionario de lingua.

(c) O neno da escola estudia galego, e aprende gramática en galego. A escola debería ser un lugar de enriquecemento progresivo e estruturado do léxico, pero por desgracia cumpre pouco e mal esta función (pero este é outro problema que non é agora o caso de tratar). En todo caso o alumno estudia conceptos como a *sinonimia* ou a *antonimia*, que debe ver ilustrados nun dicionario, e isto non só como exercicio para unha comprensión máis ou menos teórica dos conceptos, senón como procedemento de enriquecemento estilístico á hora de falar ou escribir. Hoxe case tódolos “bos” dicionarios galegos introduciron na microestrutura do artigo lexicográfico información sobre sinónimos, antónimos, e mesmo voces con distintos graos de vinculación semántica.

Na escola aprende conceptos desde o propio galego como os das clases de palabras (qué é un substantivo, un verbo, un adxectivo...), ou os de transitividade e intransitividade, que debe ver perfectamente reflectidos na consulta do dicionario. E non só iso, senón tamén a información pertinente sobre o réxime preposicional, que cada vez se incorpora máis ós dicionarios de lingua, pero aínda de maneira insuficiente. Ofrécese con frecuencia esta información referida ós verbos (por ex., *tirar*: *o cabalo tirou co home; devercer por algo*, pero *cobizar algo*), pero raramente referida a adxectivos (*fiel a*) ou a substantivos. Aspecto este que ás veces pode parecer baladí para certos usuarios, pero que resulta imprescindible para outros. Poñámonos no caso dun estudante estranxeiro, que atopa no dicionario o verbo *devercer*, pero sen indicación do réxime preposicional, ou o verbo *mirar* co significado de ‘coidar a alguén’, pero sen indicación de que se constrúe coa preposición *por*. Dificilmente podería construír un enunciado con sentido sen esta información.

d) Moi relacionado con isto están tamén as chamadas marcas lexicográficas, que indican unha restricción de uso dunha determinada acepción, sexan estas marcas de rexistro, diastráticas, diatópicas, diacrónicas, temáticas, etc. Imaxínense que chegue un home ó médico con dor de testículos e lle diga “sinto unha dor nas *bólas*”, ou que un médico do servizo de oncoloxía do hospital chame ó director do SERGAS e lle diga “necesitamos unha partida extraordinaria de dous millóns de euros porque se nos *escarallou* a bomba de cobalto”. A utilización de *bólas* e *escarallou* pertence a un nivel de lingua que non se corresponde coa situación formal en que se emiten estes enunciados, e este tipo de información débea fornecer tamén o dicionario.

e) Todos, mesmo os que teñen un coñecemento máis fondo da lingua galega, necesitamos acudir ó dicionario para coñece-la pronunciación correcta dalgunha voz que nos resulta descoñecida ou inhabitual, naqueles ca-

sos nos que non hai unha correspondencia unívoca grafema-fonema. Pero á información fonética referireime máis abaixo.

X. A. PENA

É visto que, gracias a Deus, a situación da lingua galega a nivel xeral, e a do seu ámbito lexicográfico en particular, mudou substancialmente de hai unhas décadas para acá, e que a dita mudanza foi para ben, malia que aínda (non nos enganemos nin vendamos fume de pallas) queda un mundo por facer, por traballar e por avanzar.

Así, as primeiras obras lexicográficas "limitábanse" a dar a coñecer, sen moitas máis pretensións, léxico galego (ás veces acompañado de comentarios ou apuntamentos de carácter gramatical) do que botar man á hora de escribir na nosa lingua ou á hora de ler, entender e descodifica-la lingua de diversos autores que traballaban en galego. E, obviamente, a lingua de traballo e de referencia era practicamente sempre o castelán (o que parece totalmente lóxico e xustificable desde un enfoque de funcionalidade e pragmaticidade), como o demostra o feito de que, bardante da entrada en galego –fraseoloxía incluída–, o resto do dicionario ía en castelán, ben a xeito de definicións, ben a xeito de simple equivalencia do lema ou entrada galegos. Alén disto, o público a quen ían dirixidas estas obras reducíase, en principio, a un espectro bastante limitado e delimitado conformado por un grupo de xente ilustrada (moita da poboación era analfabeta) que amosaba un certo grao de compromiso na defensa dos valores culturais do país. Deste xeito, en non poucas ocasións se daba o paradoxo de que persoas educadas e instruídas en castelán –e que tiñan como lingua nai o castelán– eran as receptoras deste tipo de obras, mentres que, pola contra, a máis da xente do país –que posuía, efectivamente, a competencia oral en galego, pero non así a escrita– quedaba á marxe deste movemento lingüístico-cultural galego e en galego.

Hogano, en cambio, a oferta en dicionarios é moi variada. Isto repercute nunha especialización e diversificación das estratexias lexicográficas que hai que adoptar en función do tipo de obra: parece claro que non se poden articular-los mesmos criterios para a elaboración dun dicionario de peto ca para a dun dicionario dirixido a nenos de primaria ou para a dun dicionario xeral e amplo de lingua, por poñer tres exemplos ben diferenciados. Xa que logo, dun a outro tipo de dicionarios apreciaranse variacións no número de entradas, no número de acepcións de cada entrada e no tratamento e desenvolvemento dos distintos artigos lexicográficos (remisións de antonimia ou sinonimia, exemplificacións, observacións, notas ou apuntamentos de carácter gramatical...), e isto sen entrar xa no apartado que atinxe á plas-

mación efectiva, material e visual do dicionario en si (medidas físicas do volume, estruturación interna da información, discriminación visual das distintas partes dunha entrada ou artigo lexicográfico...).

Para un maior abastamento nisto que acabo de comentar, e para que se poidan observar con maior claridade as diferentes estratexias que se poden seguir en función das peculiaridades de cada obra, vou apuntar a seguir unha serie de criterios base dos que se podería partir para a elaboración de cada un dos tres tipos de dicionario nomeados (criterios que, por outra banda, *non son rixidos e poden ser máis ou menos flexibles* segundo os casos e circunstancias):

Diccionario de peto

1. Número limitado ou reducido de entradas escolmadas en función de diversas variantes, con predominio, en principio, dunha hipotética importancia destas baseándose na súa porcentaxe de aparición nun rexistro “normal” de lingua.

2. Desenvolvemento dun número limitado e reducido de acepcións partindo do mesmo criterio có seguido no punto 1.

3. Notable limitación do número de remisións sinonímicas e antonímicas.

4. Ausencia de exemplos, bardante dalgún caso en que se consideren necesarios para unha correcta interpretación da definición e do seu uso ou contexto.

5. Notable limitación no número de observacións e de notas ou apuntamentos de carácter gramatical.

6. Non discriminación entre núcleo e contorno nas definicións.

7. Inexistencia dunha necesidade imperativa de que a definición poida substituí-la entrada nun contexto dado (por poñer un exemplo, non creo que sexa morte de home comeza-la definición dos adxectivos por “dise de” ou “aplicase a”).

8. Non necesidade de discriminación entre comportamentos actanciais do verbo cando estes, semanticamente, expresan un mesmo significado xeral.

9. Conveniencia da introducción dun pequeno apéndice gramatical con cuestións básicas de lingua.

Diccionario de primaria

1. Número limitado ou reducido de entradas escolmadas en función de diversas variantes, con predominio, neste caso, do criterio de dar conta dos contidos básicos que se tratan neste ciclo educativo (mesmo se poderían diferenciar dous “subciclos” dentro do de primaria: un que fose dos seis ós oito anos e outro que fose dos nove ós once anos).

2. Desenvolvemento dun número limitado e reducido de acepcións partindo do mesmo criterio prioritario có seguido no punto anterior.

3. Notable limitación do número de remisións sinonímicas e antonímicas (parece axeitado reflectir só algúns casos de sinónimos moi claros –e, de ser posible, completos– e, quizais, algunha remisión antonímica).

4. Maior inserción de exemplos ca para o dicionario de peto, intentando axeitalos a realidades ou contidos propios deste ciclo educativo.

5. Ausencia de observacións e notable limitación de notas ou apuntamentos de carácter gramatical (e, inda neste caso, referidos a cuestións básicas, como plurais en –*is* ou semellantes).

6. Non discriminación entre núcleo e contorno nas definicións.

7. Non necesidade de que a definición poida substituí-la entrada nun contexto dado.

8. Non necesidade de discriminación entre comportamentos actanciais do verbo cando estes, semanticamente, espremen un mesmo significado xeral.

9. Conveniencia da introducción dun pequeno apéndice gramatical con cuestións básicas de lingua.

Diccionario xeral e amplo de lingua

1. Extenso número de entradas (considero que o *VOLG* é unha boa base da que partir, o que non implica que non se poida ir máis alá ou introducir novas entradas, inda que estas requirirían dun rigoroso e completo estudo no que se establecese se realmente se trata de voces que poden formar parte do noso sistema de lingua ou se son voces alleas ó noso sistema e prescindibles nel).

2. Alta precisión e discriminación á hora de desenvolver ou articula-lo número de acepcións. Noutras palabras: deberíase xebrar ó máximo o espectro semántico cuberto pola entrada partindo da premisa de que os sinónimos nun contexto de uso dunha determinada acepción deben ser válidos para tódolos outros contextos de uso desa mesma acepción (creo que non lle escapa a ninguén que na práctica é absolutamente utópico pretender aplicar este criterio de xeito uniforme e perfecto, pero coído que debe constituír un parámetro de traballo básico do que se debe partir e que habería que intentar apurar na medida das nosas posibilidades e do noso coñecemento e competencia).

3. Alto número de remisións, pero partindo da base de que estas lle deben achegar información pertinente ó consultor da obra ou de que deben contribuír a unha maior clarezza da definición, e nunca encerellala máis. Deste xeito, creo que se deberían evitar casos coma o seguinte (tirado da última versión do *Diccionario da Real Academia Galega* [en adiante, *DRAG*]):

licitar *v.t.* Vender [algo] nunha poxa. *Licitaron tódolos seus bens.* CF. **poxar**.

poxar *v.t.* **1.** Vender [algo] nunha poxa. *Poxou a casa con mobles incluídos.* CF. **licitar**. // (...).

Eu, a verdade, non atopo diferenza entre as dúas acepcións e os seus respectivos exemplos.

4. En principio o ideal (repito, o ideal, xa que, bardante do *DRAG*, creo que ningún dicionario cumpre este criterio) sería que todas e cada unha das acepcións fosen acompañadas de cadanseu(s) exemplo(s). E xa, para lle poñer-lo ramo, que estivesen documentadas dalgún xeito, ben oralmente ou ben por escrito nalgunha publicación.

5. Inclusión –cando se considere pertinente ou necesario– de todo tipo de observacións e de notas ou apuntamentos de carácter gramatical que poidan axudar ó correcto uso da palabra que constitúe a entrada na(s) acepción(s) que se indique, ou que fornezan información de engadido. Ex.:

chamar *v.t.* [...] Comunicar con [alguén], ou tratar de facelo, por medio do teléfono. **OBS.:** Rexe tanto pronome átono acusativo coma dativo. *Chameina/lle por teléfono para felicitalle o día de anos.*

6. Discriminación entre núcleo e contorno nas definicións.

7. Necesidade de que a definición, na medida do posible, poida substituí-la entrada nun contexto dado.

8. Necesidade de discriminación entre comportamentos actanciais do verbo. Mesmo considero –e isto é unha opinión persoal– que dentro do que tradicional ou habitualmente se vén indicando como comportamento pronominal habería que diferenciar tres –chamémoslles así– “subcomportamentos”: o propiamente pronominal, o reflexivo e o que eu denomino (descoñezo se existe algún termo específico en lingüística para sinalalo) pronominal-indeterminativo. Por poñer algún exemplo práctico, e partindo da última versión do *DRAG*, creo que tal vez non se deberían meter no mesmo saco actanciais comportamentos de verbos como *suicidar* (claramente pronominal), *mirar* (comportamento reflexivo en “mirarse no espello”) ou *corroborar* (comportamento pronominal-indeterminativo en “con ese novo descubrimento corrobórase a súa hipótese”).

9. Conveniencia da introducción dun apéndice gramatical máis extensa para o dicionario de primaria, e onde se recollan de xeito resumido todos aqueles aspectos da norma que se consideren pertinentes.

10. E, por último, e a máis con respecto ás outras dúas obras lexicográficas, penso de min que tamén sería importante a inclusión da etimoloxía das palabras, ou da súa orixe no caso de voces creadas a través de procesos de

derivación, de composición ou de formación de novos termos partindo de elementos cultos de composición de palabras:

aerólito (do elemento de composición de palabras *aero-* [<gr. *aēr*, *aéros*, ‘aire’], ‘aire’ + elemento de composición de palabras átono *-lito*, ‘pedra’)

atmosfera (do elemento de composición de palabras *atmo-* [<gr. *atmós*, ‘gas, vapor’], ‘aire; gas’ + elemento de composición de palabras tónico *-sfera* [<gr. *sphaíra*, polo lat. *sphaera*], ‘esfera terrestre’)

xaspe (do gr. *íaspis*, polo lat. *aspide* [con “i” breve])

xaspeado (de *xaspe* + suf. *-ado*, ‘semellante ou parecido a’)

xastre (probabl. do cat. *sartre* <lat. tardío *sartore* [“o” breve] <lat. *sartu*, participio perfecto de *sarcire* [“i” longo], ‘remendar’)

xastrería (de *xastre* + suf. *-ería*, que indica arte ou oficio de, e tamén local ou establecemento comerciais relacionados co oficio de)

xeneralato (de *xeneral* + suf. *-ato*¹, que indica dignidade, cargo, función ou emprego de)

Todo isto polo que atingue ás mudanzas fundamentais que se produciron no mundo da lexicografía galega e en galego, tanto no plano microestructural coma no macroestructural.

Pola súa banda, polo que fai á cuestión de cáles son as principais necesidades dos actuais usuarios de dicionarios galegos, persoalmente téño bastante claro e, inda que poida soar moi forte, non vou andar con panxoliñas: o que poderíamos denominar usuario tipo ou usuario máis corrente (isto é, xente non especialista en galego, xente da rúa, por así chamarlle) o que procura fundamentalmente nun dicionario de galego é unha información de carácter normativo ou prescitivo, pero unha información que vén case sempre filtrada en función do castelán, xa que este é o sistema lingüístico que actúa, a nivel xeral, como lingua de partida e de referencia; en definitiva, e falando claro, o que o usuario adoita demandar é que se lle ofrezan opcións para poñer no noso idioma tal ou cal palabra que coñece e usa en castelán. Non fai máis falla ca escoita-las preguntas tipo de case toda aquela persoa que escribe en galego ou que traduce un texto desde o castelán: “¿isto existe en galego?”; “¿isto vale en galego?”; “¿isto pódese dicir en galego?”; “¿como se di en galego ‘x’ palabra?”. Daquela, creo que, optando por un enfoque pragmático –necesario en moitas ocasións mesmo para xente licenciada en galego–, ás veces hai que artellar estratexias que partan de que a lingua de referencia é o castelán, e é precisamente por mor disto polo que, cada vez en maior medida, nos dicionarios en galego se opta por marcar con asterisco aquelas voces castelás ou castelanizadas rexeitadas pola norma, remitíndoas á súa correspondente equivalencia en galego. Persoalmente creo que non

nos queda xa outra opción e que, lamentablemente, o futuro –cando menos o futuro próximo– encamiñárase cada vez máis nesta dirección, tomando como lingua inescusable de partida –ou, alomenos, de referencia fundamental– o castelán.

En relación coa pregunta anterior, e segundo o seu criterio, ¿o abano tipolóxico que cobre a lexicografía galega actual satisfai adecuadamente as novas necesidades? ¿Cales cre que son as carencias máis prementes?

X. M. CARBALLEIRA

Nos últimos anos, especialmente a partir de 1986 (*Diccionario Xerais da lingua*), produciuse unha proliferación de obras lexicográficas que abranquen moi diversos campos e que, en certo xeito, parecen cubrir as necesidades básicas dos usuarios.

As necesidades do usuario común están suficientemente cubertas (aí están, entre outros, os traballos lexicográficos de Edicións do Cumio e os de Edicións Xerais), pero seguramente non tanto as do estudioso ou do curioso da lingua.

Sempre se bota en falta un diccionario onomasiolóxico (ideolóxico) e un diccionario xeral da lingua galega, aínda que pensamos que este campo é cuberto bastante axeitadamente polo *GDXL*. Probablemente para os estudiosos da lingua sería moi importante contar cun diccionario etimolóxico e un diccionario histórico (un *Thesaurus*). Son imprescindibles, neste senso, traballos sobre o léxico da lingua viva e da literaria, vocabularios específicos e un vocabulario fonético.

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ó meu ver, hai que seguir traballando en varias liñas:

(1) Hai que *supera-la liña prescritivista*, polo menos nun gran thesaurus que recolla a maior parte do léxico utilizado no galego moderno. Espero que esta obra sexa o resultado final da explotación da base de datos lexicográfica do galego moderno que está dirixindo o Dr. A. Santamarina. Unha obra que recolla formas do galego común, pero tamén as voces dialectais, os castelanismos máis frecuentes no uso, os pseudogaleguismos..., enfocada sobre todo cara á decodificación. Alguén pode pensar que xa existe algunha obra deste tipo, que dá cabida a dialectalismos, alomorfías, etc. É verdade

que hai algunha obra deste tipo, pero realizada sen ningún criterio científico, produto máis da ignorancia ca de buscar unha ferramenta que cubra un tipo determinado de necesidades. Unha obra así debe ser coherente e orientadora para o usuario. Nela poderían aparecer, por ex., *laverca* e *laberca*, porque hai documentacións textuais das dúas grafías, pero ademais debe indicarse cuál é a grafía correcta, e o que non pode facerse de ningunha maneira é definir dunha maneira a forma con *v* e doutra distinta a forma con *b*. Digo isto porque casos deste tipo son frecuentes nalgún dicionario do galego. Debería levar ademais indicacións de carácter diatópico e diastrático, cando sexan pertinentes.

(2) É necesario investir un forte esforzo en *diccionarios bilingües*. Temos que acabar canto máis antes, cando traducimos de linguas coma o francés, o inglés, o alemán ou o ruso, coa necesidade de acudir ó castelán como lingua intermediaria. Ata este momento non temos sequera un bo diccionario bilingüe galego-castelán, castelán-galego. A lexicografía bilingüe está moito menos desenvolvida neste momento cá monolingüe.

(3) Outra liña na que hai que avanzar é nos *diccionarios especializados*. Xa contamos neste momento con algúns, pero é ámbito no que cómpre seguir afondando, porque as lagoas son aínda moi grandes, sobre todo se queremos que o galego sexa a lingua vehicular da chamada comunicación especializada. E aquí adentrámonos xa no campo da terminoloxía.

Neste momento contamos cuns 120 vocabularios de linguas de especialidade, de moi diferente valor, e destacan especialmente os traballos terminolóxicos levados a cabo en Termigal (Servicio de Terminoloxía Galega), no SNL da Universidade de Santiago, na Universidade de Vigo, nalgunhas editoriais, nos servicios de tradución da Xunta de Galicia, do Parlamento de Galicia, do TSXG e das Audiencias Provinciais. En Termigal existe ademais un servizo de consultas que trata de resolver as dúbidas terminolóxicas de carácter puntual que se lle presentan a calquera usuario. Ó meu ver, un dos aspectos que debe prever o futuro Plan de Normalización Lingüística que se está empezando a elaborar é un forte esforzo no desenvolvemento dos traballos terminolóxicos, totalmente imprescindibles para a normalización do galego na sociedade do terceiro milenio, e na súa difusión.

(4) Outra liña na que hai que traballar é na de lexicóns estruturados en trazos semánticos, que digan por ex., dun substantivo, se é concreto ou abstracto, animado ou inanimado, humano ou non humano, contable ou non contable, ou dun verbo se é de movemento ou estático, se ten restricións semánticas con respecto ó suxeito ou ó complemento directo... ¿Para qué? Sobre todo para ferramentas de enxeñería lingüística (síntese de voz, recoñecemento de voz, tradución automática) que esixan un determinado nivel de análise morfosintáctica e semántica automatizada. As análises sintáctica e se-

mántica automáticas aliméntanse mutuamente. Na práctica, unhas veces é a sintaxe a que axuda á interpretación semántica dunha voz, e outras veces é a semántica a que permite facer unha análise sintáctica correcta. Por ex., o verbo *comer* ten dous significados: a) 'inxerir alimentos', e b) 'proer', 'picar'. Nunha análise automática, podemos dicir que se o suxeito é [+animado] trátase do primeiro verbo e, polo tanto, nun sistema de tradución automática débesele asigna-lo significado de 'inxerir alimentos' (por exemplo *o neno come chocolate*), pero se o suxeito é [-animado] e non posúe obxecto directo, terá o segundo significado (por ex., *a ferida comíalle moito*).

(5) Falta aínda un diccionario etimolóxico galego. E hoxe, por primeira vez na historia, contamos xa cos instrumentos suficientes para emprender unha obra deste tipo dunha maneira rigorosa.

X. A. PENA

Desde unha óptica xeral, coido que o actual abano lexicográfico si que cobre as necesidades máis básicas ou comúns. Así e todo, considero que se debería facer máis fincapé nas solucións que o galego ten de seu para dar conta de vocábulos ou termos casteláns que se usan sen ningún tipo de reparo á hora de falar ou de comunicarse no noso idioma, máis ca nada por parte dos medios de comunicación (e refírome, é visto, principalmente á Radio Galega e á Televisión de Galicia).

Así, penso de min que nun diccionario non abonda con dicir, sen máis, que *relevo* ou *releva* non se poden empregar en galego cando remiten a acepcións relacionadas con *substitución* ou *substituír*. Hai que fornecer, daquela, as formas que se deben –ou, tan sequera, que se poden– empregar no noso sistema lingüístico: *remuda* e *remudar*, palabras inda vivas hogano na fala (e tamén existentes, por outra banda, en castelán e en portugués). E alén diso, nun diccionario xeral e amplo hai que discrimina-los diferentes usos e acepcións para que non se dea lugar a equívocos ou a enganos¹, co

1 En relación con isto dos equívocos por mor da falta de discriminación de acepcións ou de palabras homógrafas (ou sexa, palabras distintas que presentan o mesma forma significante), poderíanse reflectir varios exemplos reais. Vounos reducir a un, do que fun testemuña (e mesmo dunha volta vítima por causa da miña falta de rigorosidade) máis dunha vez. No *Léxico da administración castelán-galego* publicado polo ILG aparece a entrada *sillería*, e achégase como equivalente galega a forma *cadeirado*. Pero velaquí que en castelán existen dúas voces *sillería* coincidentes no significante: unha relacionada co castelán *silla* (que sería á que lle correspondería, para as dúas primeiras acepcións do *Diccionario da Real Academia Española* [en adiante, *DRAE*], o galego *cadeirado*) e outra relacionada co castelán *sillar* (*perpiaño* en galego). E, como resultado de todo isto, non é a primeira vez que vexo que a expresión castelá *obra de sillería*

cal se podería articular unha entrada do verbo *relevar* semellante á que a seguir amoso de xeito sintético (e só a modo de exemplo, xa que, feita como Deus manda, debería presentar máis acepcións e, probablemente, unha maior discriminación de usos):

relevar v.t. **1.** Facer [algo –como esculpir, pintar, etc.–] en relevo, ou dando sensación de relevo. Ex.: *Nótese como, neste cadro, o autor relevou a figura dos dous antagonistas en actitude de loita e empuñando cadansúa arma.* **2.** Pór de relevo [algo ou a alguén]. Ex.: *Os estudos en profundidade realizados postumamente sobre a súa obra relevaron a súa gran calidade literaria e puxeron de manifesto a súa influencia sobre outros autores.* Sin. **realzar, resaltar, salientar.** **3.** Liberar [a alguén] [dunha obriga, carga, compromiso ou semellante]. Ex.: *O xuíz, vistas as especiais circunstancias, relevouno de prestar declaración.* Sin. **eximir, exonerar.**
OBS.: Rexe a preposición *de*.

E xusto a seguir, marcándoo cun asterisco para indicar que se trata de usos non admitidos ou “condenados”, e a ser posible con letra máis miúda para unha mellor discriminación visual:

***relevar** v. tr. **1. V. relegar** [neste caso, na acepción de “quitar a alguén dun cargo ou posto”, coma en “lo han relevado del mando”]. **2. V. remudar** [neste caso, na acepción de “substituír nun posto ou servicio”, coma en “el siguiente turno nos releva a las once”].

Do mesmo xeito habería que proceder con voces como *esquilmar* (en galego relacionada con *esquillo*, e non coa acepción de ‘esgotar unha fonte de riqueza’), fornecendo, tal vez, a opción de *escamiñar*; ou con *desquiciar* e *desquiciado*, fornecendo, tal vez, as opcións de *(d)estartelar* e *(d)estartelado* (no DRAG óptase por *desnortar*), respectivamente. Como se pode apreciar, persoalmente prefiro priorizar, sempre que poida, voces propiamente galegas e recolleitas da fala viva (nestes casos que veño de indicar, tódalas opcións son formas utilizadas con estes significados na zona de Santa Uxía de Ribeira, inda que supoño que tamén se utilizarán en máis sitios), fronte a formas sinónimas que tamén se poidan empregar en castelán.

En fin, que, en resumo, penso que resulta fundamental ofrece-las posibilidades de equivalencia que temos en galego para aquelas formas condenadas no noso sistema por se trataren de castelanismos.

(ou expresións semellantes) se traduce en galego como *obra de cadeirado* (o cal, é visto, é unha auténtica barrabasada), no canto de *obra de cantería* ou *obra de perpiño*, que serían dúas posibles traducións.

E, á parte de todo isto, tamén acho que a nivel de produtos lexicográficos en galego temos dúas grandes eivas:

(1) A referente a materiais terminolóxicos relacionados con ámbitos de coñecemento específicos. Falo, é visto, non de pequenos vocabularios –nos que mesmo ás veces só se fan constal-as equivalencias, sen máis– que serven para ir saíndo do paso, senón de obras realizadas con criterios de amplitude ou extensión, rigorosidade e profunda concreción e discriminación nas definicións e contextos de uso de cada termo².

Sobra dicir que non é este un labor doado, pois cómpren lingüistas cunha sólida base e preparación terminolóxicas, ademais –e non me cabe a máis mínima dúbida de que esta é unha condición esencial e *sine qua non*– de contar co apoio, colaboración e asesoramento de especialistas no ámbito específico de que se trate. E todo isto debería estar sustentado nunha colaboración cun organismo –digámolo así– “oficial”, como pode ser hoxe en día o Termigal, unha vez que se reforme o seu status e composición (non me parece de xeito que un organismo que debería –ou, alomenos, que pode– xogar un papel fundamental no desenvolvemento da aínda en vías de logro terminoloxía galega estea constituído exclusivamente por bolseiros).

(2) A segunda eiva radica nas grandes diverxencias que se poden observar, segundo se consulten unhas ou outras obras, entre o corpus de lemas no que atingue á súa aceptación ou non como entradas válidas en galego, e mesmo tamén ó desenvolvemento destes mesmos lemas no que se refire á aceptación ou non de diferentes usos ou acepcións.

Sen entrar aquí en ningún caso concreto (e non porque sexan precisamente poucos), o que resulta evidente é que isto descoloca a calquera posible usuario ó que se lle dea por manexar varios dicionarios, pois non saberá a qué se ater ou a qué carta quedar, a non ser que o lema ou acepción en cuestión apareza no *Diccionario da Real Academia Galega*, xa que en principio o que aparece nesta obra está sancionado como normativo. Con todo, non deberíamos esquecer que unha das grandes tachas que presenta o *DRAG* é a do seu bastante reducido número de entradas, á parte de que, nalgúns casos, tamén se poden percibir erros abondo evidentes³.

2 Con este comentario creo que tamén se responde en parte á cuestión de se a lexicografía actual galega cobre as novas necesidades expresivas, cando menos no que fai ó ámbito terminolóxico.

3 Por poñer algún exemplo, non me parece de xeito que apareza a expresión *tocarse o carallo*, sintacticamente allea á nosa lingua (cando, ademais, é moi común escoitar esta mesma expresión co pronome átono dativo: *tócallo o carallo*). Así mesmo, non cabe dúbida de que se trata dun erro (ou, en todo caso, dun despiste) a recolleita de *desestimar* na acepción de “rexeitar [unha autoridade] [algo que se lle solicita]” cando na entrada *estimar* non se recolle a acepción de “acceptar, acoller ou admitir [unha autoridade] [algo que se lle solicita]”, xa que a primeira das formas verbais se ten necesariamente que formar sobre a base desta última.

¿Que como se pode solucionar isto? Pois coa elaboración dunha obra lexicográfica normativa, sancionada pola RAG e polo ILG, que servise de referencia inescusable e a partir da cal puidesen traballar cunha maior solidez e fiabilidade as diferentes editoriais.

Este é un punto que me parece fundamental, e creo que certo sector da sociedade o demanda xa case a berros, polo que van sendo moito horas de se pór mans ó carro. Ademais, de se levar a cabo a dita obra, repercutiría favorablemente no concepto de lingua que ten moita xente que, nos seus respectivos ámbitos de traballo, reclama solucións lexicográficas e/ou terminolóxicas fiables, e que atopa a escusa perfecta nesta ausencia de homoxeneidade e fiabilidade das solucións para seguir traballando en castelán ou para manter –inda que traballe en galego– certos termos en castelán (cousa que, por outra banda, me parece totalmente lóxica, pois eu faría o mesmo no seu caso).

Pensamos que a aparición do Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega (VOLG) repercutiu notablemente na elaboración dos dicionarios máis recentes. ¿Cales considera vostede que foron os efectos, tanto negativos como positivos, que trouxo consigo a súa publicación? Ou dito doutro xeito, ¿cre vostede que existe actualmente unha excesiva dependencia da norma á hora de selecciona-lo vocabulario lematizado nos dicionarios? ¿En que medida esa dependencia vai en detrimento da función do dicionario como instrumento de axuda para a descodificación de textos?

E, en relación con isto, se alguén está a pensar que o que veño de dicir constitúe unha crítica aberta a esta obra, non me queda outra ca responder que si. E éo porque considero que unha obra que leve o cuño ou selo da Real Academia Galega debe, necesariamente, ser máis coidadosa e rigorosa nas súas escollas normativas, xa que estas van te-lo rango de "lei" no que se refire á nosa lingua.

Ademais, e inda que se me poida retrucar que se trata da obra, de todas cantas hai en Galicia (e mesmo de todas cantas eu persoalmente coñezo de fóra do noso país), que segue uns criterios lexicográficos máis modernos e que reflicte un tratamento lexicográfico máis axeitado, rigoroso, exhaustivo e preciso no desenvolvemento das súas entradas (cousas ambas coas que concordo: a cada un o que é o seu), considero que non se deben vulgar ou avaliar en pé de igualdade os dicionarios que elaboran diversas editoriais –partindo en moitos casos do traballo e esforzo colectivo de xente allea á propia editorial que lle ten que sacar tempo ó tempo como boamente poida para participar nestas obras– e o dicionario dunha institución na que recae o peso da normativa en galego.

¿Que todo isto é moito máis complicado do que eu o estou a expor aquí e que necesitaría dun estudo e reflexión máis profundos? É visto que si. ¿Que para realizar dunha vez un dicionario completo, exhaustivo e rigoroso que marque as pautas do léxico normativo cómpre un forte investimento de cartos por parte de alguén? ¿Que ese alguén parece que debería se-la Administración, porque, se non, imos dados? ¿Que para iso fai falla vontade política? ¿Que etc., etc., etc.? Pois probablemente si, pero supoño que para iso haberá órganos, instancias, colectivos, etc. que se terán que mover e demandar xa esa obra referencial básica, procurando afastar e deixar a un lado todos estes posibles atrancos.

X. M. CARBALLEIRA

A aparición do VOLG supuxo unha achega importantísima e fundamental no camiño da fixación da norma á que aludía antes como imprescindible. En certo xeito foi a fonte na que bebemos en maior ou menor medida todos os que nos últimos anos viñemos traballando en lexicografía.

Efectivamente, é posible que un dos efectos negativos fose a excesiva dependencia da proposta do VOLG (máis exactamente da interpretación que del se fixo) á hora de seleccionar o léxico que se lematiza nos dicionarios, como xa indicamos na introducción ó *GDXL*.

Esta solución (a de ofrecer léxico normativo), que é xustificable e que tivo uns efectos beneficiosos sobre o modelo de lingua, tamén ten consecuencias negativas para os usuarios. Ó ofrecerem soamente solucións normativas, esas obras non lles proporcionan respostas a aquelas persoas que queiran saber, por exemplo, o significado de *amoxetar*, *cabozo*, *gaiolar*, *galistrar*, *gallear*, *biouteiro*, etc., formas de uso común na fala e na literatura. Que termos usuais da fala e da escrita non aparezan recollidos nestas obras lexicográficas porque o modelo de lingua que se reproduce é o estándar crea desamparo e inseguridade no usuario que, non entendendo as razóns, acaba descualificando o dicionario que ten nas mans e, por extensión, a lingua. Hai que pensar, por exemplo, que foron recollidas moi poucas das palabras utilizadas por Otero Pedrayo ou Cunqueiro. E, para non recuar tanto no tempo, tamén se poden encher varias follas co léxico non recollido nos dicionarios modernos que usan algúns autores contemporáneos.

A nosa proposta, por esa razón, foi máis alá da que fai o VOLG, non só no número de entradas (tecnicismos, cultismos, neoloxismos...), senón tamén en palabras patrimoniais galegas. *Bioelectroxénese*, *cantonés*, *secreción*, *concreción*, *fáctico*, *sepelio*, *tertulia*, *semisoto*, *feirón*, *siareiro*, *sesear*, *seseo* son algúns exemplos dos moitos termos non incluídos no VOLG que figuran na nosa obra.

Parece, xa que logo, evidente que esa dependencia deixa bastante limitada a capacidade de que o dicionario se converta nunha axuda á hora descodificar textos. A existencia dunha literatura, nalgúns casos distante e mesmo allea á norma, demanda unha maior flexibilidade/liberdade. Non se trata de incluír termos-invento nin solucións persoais, senón de darlles cabida a formas perfectamente léximas non recollidas.

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

O *VOLG* contén unha proposta de vocabulario normalizado da lingua galega, que foi seguida en xeral por case tódolos dicionarios posteriores, e non só polos dicionarios. Foi utilizado tamén noutras ferramentas importantes para a normalización lingüística, como por exemplo os correctores ortográficos de aplicacións informáticas. Isto foi positivo en moitos aspectos:

1. Propiciou a selección e priorización de formas dialectais.

O galego, como lingua durante moitos anos afastada dos ámbitos máis formais e mantida fundamentalmente no nivel oral, non sufriu un proceso histórico de estandarización que favorecese a imposición dunhas formas sobre outras. De aí que hoxe nos atopemos en moitos casos cunha proliferación de variantes dialectais entre as que é necesario establecer certo tipo de xerarquización, e recomendar unha delas como propia desa coíné que é o estándar léxico dunha lingua. Por exemplo, ante unha situación dialectal actual na que, para designa-la *Betula alba* ou a *Betula verrucosa*, atopamos, entre outras, as denominacións: *bidueiro*, *bedueiro*, *bidoeiro*, *bidoeira*, *budueira*, *abedoeira*, *abedueira*, *abidueira*, *abidueiro*, *bedugo*, *bedul*, *bedulo*, *dulo*, *abedú*, *bídalo*, *bido*, *budio*..., escolleuse como forma recomendable *bidueiro*. Evidentemente as escollas non poden facerse arbitrariamente, senón que deben se-lo resultado final da aplicación de criterios previamente establecidos. Algúns destes criterios foron os seguintes:

a) A autenticidade da forma.- Como consecuencia do contacto lingüístico co castelán, frecuentemente introduciuse a voz castelá ó lado das tradicionais galegas, provocando mesmo nalgún caso a desaparición das denominacións propias. Cando na realidade lingüística actual atopamos voces castelás ó lado de voces propiamente galegas, sempre se lles dá prioridade a estas últimas, mesmo que o nivel de uso sexa menor ou que diatopicamente ocupen un territorio máis reducido. Procurouse aplica-lo principio de "ante dúas formas concorrentes, unha das cales é historicamente galega e a outra é castelanismo, recomendar sempre a forma galega aínda que a súa vitalidade actual sexa menor".

b) A extensión xeográfica.- Existen voces que teñen unha ampla difusión xeográfica, mentres que outras ocupan áreas máis reducidas ou son denominacións de ámbito máis ou menos local. Neste caso, sempre que se trate de voces inequivocamente galegas, préfirese a voz con maior extensión xeográfica ou a utilizada por maior número de usuarios.

c) A tradición literaria.- Non podemos esquecer que a lingua utilizada polos escritores foi un elemento fundamental na creación do nivel culto da

lingua galega, de aí que a tradición literaria dunha palabra sexa un factor que se tivo en conta con certo peso no momento de proceder a unha escolla léxica entre distintas variantes.

d) Coherencia interna da familia e coherencia cos principios da gramática histórica.- Nalgún caso excepcional revitalizouse unha forma fonética xa inusual na fala de hoxe, para mante-la coherencia interna dentro dunha familia e para mante-la coherencia con solucións tomadas noutras voces que presentaban unha situación fonética similar. Por exemplo, en galego existe un adxectivo formado a partir do substantivo *soar* (< lat. SOLARE) coa adición do suf. *-ego*. Na lingua de hoxe só se documentaron as formas *suarego* e *sarego*, pero a pesar diso recoméndase *soarego* por dúas razóns: para mante-la coherencia coa forma do substantivo primitivo *soar*, e porque o resultado máis xeral en galego da secuencia latina -OLA- é *oa* (tal como en lat. CO-LARE > gal. *coar*).

2. Levou a cabo unha depuración de castelanismos e voces espurias innecesarias.

O préstamo lingüístico é un fenómeno presente na historia de tódalas linguas, e en determinadas doses é enriquecedor para a lingua receptora. Pero en Galicia, debido á copresencia do castelán e do galego na sociedade producíronse dous fenómenos de signo distinto que levan consigo unha certa desnaturalización do galego. Por un lado, a substitución da voz tradicional galega por outra invasora castelá. Pero, aínda que en menor medida, tamén se produce, sobre todo na lingua de certos escritores, como actitude compensatoria que acentúe a diferenciación con respecto ó castelán, a incorporación de certos lusismos que nunca tiveron presenza na historia do galego e que igualmente entran en colisión con outras voces tradicionais galegas para designa-lo mesmo concepto.

De aí que se tivese especial coidado na eliminación de voces espurias innecesarias, aínda que teñan unha forte presenza na fala, particularmente dos castelanismos, tales como *abonar*, *rasgo*, *revocar*, *enfriar*, etc., que foron relegados en favor das voces propias galegas *aboar*, *trazo*, *revogar*, *arrefriar*; o de lusismos como **aceitona* fronte á voz tradicional galega *oliva*, ou *anceio* fronte a voces galegas do mesmo significado como *ansia*, *devezo*, *degoiro* ou *arela*.

Pero non só se depurou o castelanismo que afecta á forma da palabra, senón tamén o que afecta ó seu significado (por ex., *largo* en galego non posúe o valor de 'longo' que aparece ás veces nos usos populares; e *adocer* non ten en galego o valor de 'carecer' que atopamos por veces na lingua culta).

O castelanismo pode afectar tamén a aspectos da morfoloxía, coma o xénero dos substantivos; de aí que no noso dicionario aparezan condenados usos coma **a leite*, **a costume*, **a nariz*, **o síndrome*, **o fraude* presentes frecuentemente na fala, en vez dos correctos *o leite*, *o costume*, *o nariz*, *a síndrome*, *a fraude*.

3. Constituíu unha proposta de ortografía correcta do léxico galego.

Debido ós modelos gráficos do castelán e do portugués, non é infrecuente utilizar grafías aberrantes desde o punto de vista da tradición gráfica do galego moderno, que foi necesario depurar. Estas aberracións afectan fundamentalmente ó uso correcto dos grafemas *b* e *v* e do grafema *b*. En canto ó primeiro caso, foi necesario rexeitar grafías coma **cobarde*, **barrer*, **basura*, **acibro*, **Estebo*, **trebo*, **abogado*, **povo*, etc. e poñer en circulación as grafías máis acordes cos criterios das nosas escollas gráficas *covarde*, *varrer*, *vasura*, *acivro*, *Estevo*, *trevo*, *avogado*, *pobo*, etc.

4. Orientou sobre a acentuación correcta de certas voces con acentuación incorrecta debida á influencia do castelán.

A presión do castelán xeneralizou practicamente no galego as acentuacións antietimolóxicas **ósmose*, **diócese*, **atmósfera*, **coengo*, **aerólito*... que aparecen como non recomendables no DRAG fronte á *osmose*, *diocese*, *atmosfera*, *cóengo*, *aerólito*.

5. Significou un esforzo importante na actualización e modernización do léxico.

O galego, como lingua afastada durante longos períodos históricos dos ámbitos comunicativos de carácter máis formal, non xerou o léxico necesario para expresa-las ideas da ciencia, da técnica e da cultura urbana. Para capacita-la lingua para a expresión de tódalas funcións que esixe a sociedade moderna foi necesario proceder á actualización e modernización do léxico, valéndose dos distintos procedementos existentes para este obxectivo, entre os que cómpre salientar:

a) O préstamo doutra lingua, tanto os xenismos ou préstamos introducidos sen adaptación (*kbmer*, *kibbutz*, *windsurf*, *walkie-talkie*...) coma os préstamos integrados, é dicir, palabras introducidas con adaptación ó sistema fonolóxico e morfolóxico da lingua receptora (*control*, *bisté*, *chalé*, *estándar*, *caolín*, *quiosco*...).

b) O cultismo latino ou grego.- Trátase fundamentalmente de voces do ámbito da ciencia e da tecnoloxía. Existe a crenza de que estas voces non presentan problemas de adaptación, pero isto non sempre é verdade. Por exemplo, no momento de introduci-las voces de orixe grega co nominativo en *-sis*, suscitouse a dúbida de se acepta-lo procedemento seguido polo español, que as adapta a partir do nominativo (*elipsis, crisis, diuresis, metátesis, apófisis...*) ou se segui-lo criterio da maior parte das linguas de face-la adaptación a partir do acusativo. Optouse polo segundo criterio por consideralo máis en consonancia co resto das linguas e máis acorde coa orixe da maior parte das palabras galegas que son continuación do caso acusativo; por iso se preferiu *elipse, crase, diurese, metátese, apófise...*

c) A retroalimentación: revitalización de arcaísmos.- En ocasións decidíuse poñer de novo en circulación algún arcaísmo desaparecido totalmente da fala actual, ben coa finalidade de encher un baleiro terminolóxico ou para recupera-lo lugar que lle usurpou a imposición dunha voz castelá. Son exemplos disto casos coma os de *cóengo, aboar, ousia, almafí* ('marfil'), *azote* (ó lado de *nitróxeno*), *azougue* (ó lado de *mercurio*), *taxa, xaxuar, doazón...*

d) O calco ou traducción literal.- É un procedemento do que non convén abusar, xa que se trata de materia propia con espírito alleo. É o caso de voces como *altofalante* ou *autoestrada*. A primeira a imitación do fr. *haut-parleur*, port. *altofalante*, it. *altoparlante*, ing. *loud-speaker*, al. *Lautsprecher* (e de maneira diferente ó esp. *altavoz*). A segunda a imitación do fr. *autoroute*, port. *autoestrada*, it. *autostrada* (e de modo diferente ó esp. *autopista*).

e) A creación autóctona, mediante a derivación, a composición ou o cambio de sentido. Son abundantes os casos de novas creacións mediante o procedemento da derivación: por exemplo, os substantivos *mostraxe* ou *listaxe* son novas formacións mediante a adxunción do suf. *-axe* ás bases respectivas *mostr-* e *list-*; e *lastro* (para expresa-lo concepto designado polo esp. 'adoquín' formouse co morfema *-o* sobre a base *lastr-*⁴). Tamén frecuente é o procedemento da composición, como en *beirarrúa, beiravía, pousatubos*. Unha modalidade especial de composición é a sinapse ou unidade complexa de significación, do tipo *resguardo de aboamento, rede de sumidoiros, boca da rúa...*; este procedemento é especialmente utilizado nas linguas de especialidade, particularmente nas de carácter técnico e científico. Ás veces botouse man dunha denominación que se aplicaba a un obxecto xa ob-

⁴ En certas parellas de palabras, en galego, a oposición *-o* / *-a* indica diferenza de tamaño, designando a voz acabada en *-o* obxecto de menor tamaño có designado pola forma en *-a* (*portelo* / *portela, cancelo* / *cancela, leiro* / *leira...*). Sobre este modelo creouse, a partir da voz patrimonial *lastra* o derivado *lastro*.

soleto e desusado para denominar outro novo cunha función semellante; as voces *vasoira* e *xesta* poden ser exemplos ilustrativos deste procedemento de ampliación ou cambio de sentido.

X. A. PENA

Particularmente considero que a existencia do *VOLG* representa unha valiosísima axuda para toda aquela persoa que traballa e/ou traballou en obras lexicográficas, xa que, para o meu ver, constitúe unha ferramenta clave que serve como base paradigmática da que partir. Mesmo iría máis alá: se de aquí a uns anos se consegue chegar a un certo grao de estabilidade e extensión social nos procesos de normalización e normativización (cousa que non teño nada clara, por certo), a perspectiva que nos vai da-lo tempo creo que fará que se aprecie na súa xusta medida o gran valor desta obra e o importante papel que está a xogar na fixación da variedade estándar.

¿Que por que foi –e aínda é– unha axuda fundamental? Pois porque fornece un vocabulario base que xa, de entrada, se dá por normativamente correcto sen ter que pasalo por ningunha peneira ou estudio previos. Con todo e isto, o que si creo que debería ter claro a xente que o manexa (e os propios autores do *VOLG* teñen feito comentarios neste sentido) é que, por suposto, a lingua galega non se reduce só ós lemas que nel se reflicten.

Daquela, creo que o posible problema que trouxo consigo o *VOLG* non é unha pexa intrínseca ou inherente á obra en si mesma, senón que foi un problema suscitado pola incorrecta interpretación do *VOLG* por parte de certos usuarios que o manexaron.

Deste xeito (e tendo sempre en conta que o *VOLG* tampouco é a biblia e que na propia obra se fai constar que, polo de agora, se trata dunha versión provisional –susceptible, polo tanto, de modificacións, correccións e/ou ampliacións–), penso de min que o que nos permite face-lo *VOLG* é centrarnos no estudio de todas aquelas voces non presentes nel para ver se se deben, ou non, introducir no corpus lexicográfico da nosa lingua. Xa que logo, para estas voces "novas" haberá que ter en conta a posible etimoloxía da palabra, a posible orixe partindo de procesos de derivación ou composición, de procesos de formación de novos elementos léxicos a partir de elementos de composición de palabras, etc⁵.

Con isto o que intento dicir é que non polo simple feito de termos voces recolleitas oralmente as temos que reflectir tal cal como lemas nun dicionario. Poño, sen ir máis lonxe, un exemplo práctico dunha zocada que metín eu persoalmente no *Diccionario de expresións e frases feitas*: resulta que pa-

ra a expresión castelá “chupar la sangre a alguien” [= explotar a alguén] recollín oralmente a expresión *comerlle a usamia*, e velaquí que, todo cheo de razón, reflectín tal cal esta expresión, sen me decatar de que realmente o substantivo *usamia* viña sendo un derivado de *óso* formado a partir desta base léxica + suf. *-amia* (inda que normativamente se prioriza *-ame*), que indica “conxunto ou colectivo de”, polo que desde un enfoque normativo debería reflectilo como *osamia* ou *osame*. Unha cousa semellante me pasou coa forma *templa* na expresión *estar de mala temple* [= *estar de mala leche*, en castelán], inda que neste caso tiven claro que normativamente debería facer consta-la forma *témpera* (no *DRAG*, *tempero*).

Deste xeito, e para resumir, direi que, para o meu ver, a existencia do *VOLG* foi, e é, notablemente positiva e mesmo fundamental, inda que os dicionarios xerais non poden nin deben reduci-lo seu corpus lexicográfico ó desta obra e teñen que ir inserindo máis voces (iso si, tal e como veño repetindo e reiterando, logo de pasalas pola peneira dun estudio serio e rigoroso).

¿Cal é a metodoloxía de traballo que se empregou na realización do seu dicionario (fontes lexicográficas, corpora textuais, ferramentas informáticas...)? Insistindo en aspectos metodolóxicos, ¿cal é a importancia da interdiscipliniedade na conformación de equipos de traballo e que eivas presentan os dicionarios galegos a este respecto?

5 De tódolos xeitos, que ninguén pense que o que estou dando a entender é que non se deben incluír aquelas voces das que se descoñece a etimoloxía ou a orixe, sobre todo cando están recolleitas oralmente: simplemente digo que non as hai que incluír ás toulotas ou sen xeito nin eito, senón que hai que actuar cun mínimo de criterio e de rigor.

E, iso si, tamén creo que, cando menos en principio, se deberían incluír todas aquelas que sirvan para dar conta de vocábulos casteláns (volvo ó exemplo de *escamiñar* por *esquilmar*; ou engado o de *necha* [con “e” pechado] para dar conta de *brecha* na súa significación de “ferida aberta nunha parte do corpo por mor dun golpe ou dun corte, e nomeadamente na cabeza”; ou o de *cagastallo* como equivalente do castelán *estropicio*; ou o de *freganzo* como sinónimo tradicional de *estropallo*; etc.) ou de realidades ben delimitadas e diferenciadas, inda que descoñeza se teñen equivalencia en castelán (poño, por caso, o exemplo de *sesta* –obviamente, recolleito oralmente como *sesta* [habería que ver se, quizais, se debería adoptar xa con esta forma patrimonial *sesta*, sen a consoante dobre culta], con “e” aberto–, que designa cada unha das dúas partes do día, e nomeadamente do día de traballo [a *sesta* da mañá e a *sesta* da tarde, xa que logo], e que era moi utilizado –e inda o é– na zona de Ribeira á hora de pagarlle a un traballador ou de cobrar este, pois ás veces un obreiro nunha semana só faltaba ó traballo unha *sesta*, ou tres *sestas*, e había que descontarllas –non se falaba, como se pode apreciar, de medio día ou de día e medio).

X. M. CARBALLEIRA

A recollida de todo o léxico que constitúe o conxunto de lemas ou entradas do dicionario fíxose nas seguintes fontes lexicográficas:

(a) Os dicionarios ou vocabularios publicados con anterioridade, fosen estes xerais ou específicos dunha determinada materia, asunto, etc. e especialmente o *VOLG*.

(b) Os traballos de recollida de léxico popular.

(c) Léxico de máis de noventa obras literarias de vintedous autores (aproveito para agradecerlle a Antón Santamarina o proporcionarnos o material informatizado destas obras literarias).

(d) O saber lingüístico de cada unha das persoas que compoñen o equipo do dicionario e o doutras persoas que fixeron chegar as súas suxestións.

Todo o material acumulado nas citadas fontes deu como resultado unha estraña mestura. A carón de formas normativas, aparecían outras que non o eran por dúas razóns: por seren variantes dunha solución historicamente ideal ou por non seren galegas (castelanismos, anglicismos, lusismos) ou por seren, mesmo, inventos.

Dado que o que se pretendía coa obra era que todo o léxico estivese recollido, non se podía renunciar á inclusión de ningunha das formas, pero a situación do idioma e o propio convencemento do equipo non aconsellaban localas no mesmo nivel. Adoptouse, pois, unha solución que permitise distinguir as formas non galegas das que o son e, dentro destas, as formas que teñen carácter estándar-normativo daquelas que non o teñen. O mecanismo escolleito foi fundamentalmente gráfico e baséase en marcas e na tipografía das letras.

Non houbo ferramentas informáticas específicas. Simplemente se empregaron aplicacións normais: un procesador de textos. En calquera caso, si resultaron de moita utilidade procesos informáticos previos que nos permitiron acceder ó léxico literario das obras sinaladas.

Con respecto á interdisciplinabilidade, é un factor fundamental á hora de elaborar unha obra lexicográfica e máis aínda nunha situación tan peculiar coma a nosa. É bastante evidente que o lexicógrafo non é quen de abranger áreas de coñecemento alleas á súa propia e, moitas veces, necesita de especialistas que precisen e delimiten termos e conceptos; é relativamente frecuente atopar nos dicionarios incongruencias históricas, científicas e doutro tipo porque, xeralmente, un dicionario é fillo de tódolos que o antecederon e, ás veces, reproduce os seus erros de xeito mimético. A comprobación por parte dun especialista faise imprescindible á hora de determinar se ese peixe é realmente peixe ou non, se lle corresponde tal nome científico ou se o termo químico está correctamente definido ou non.

O problema está en atopar as persoas que realicen ese traballo. No noso dicionario tratamos, na medida do posible, de evitar estes problemas consultando moi frecuentemente as dúbidas que ían xurdindo con especialistas.

Consideramos, con todo, que na elaboración dese futuro “dicionario xeral da lingua” habería que incluír no equipo de redacción especialistas dos diferentes campos, aínda que o traballo de “redacción” fose tarefa específica dos lexicógrafos.

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Como director da obra, referireime ó *Diccionario da Real Academia Galega*. Non podemos obviar que o Dicionario da RAG non é un dicionario descritivo da lingua galega. É un dicionario normativo, e que polo tanto, á parte de cubrir as funcións doutros dicionarios de lingua, debe orientar sobre o uso correcto da nosa lingua, na grafía das palabras, na pronunciación, nos seus significados, nas súas características morfosintácticas e no seu rexistro. Esta función orientadora esíxelle moita máis prudencia ca a calquera outro dicionario, e unha análise moito máis depurada das fontes de que se nutre.

Hoxe non se entende a elaboración dun dicionario de lingua sen un corpus que lle sirva de apoio. Claro que se ten discutido moito sobre a constitución do corpus que debe de servir de base a unha obra lexicográfica deste tipo. No caso do *DRAG* podemos dicir *grosso modo* que a información está elaborada a partir de tres tipos fundamentais de fontes: as obras lexicográficas anteriores (dicionarios, vocabularios, léxicos...), corpus representativos da lingua escrita do galego moderno e corpus representativo da lingua oral do galego actual.

(1) Os dicionarios e obras lexicográficas elaboradas con anterioridade

O galego conta hoxe cun número xa notable de obras lexicográficas de todo tipo que, evidentemente, son consultadas na redacción do noso dicionario, pero non me vou referir particularmente a cada unha destas obras. Si quero dicir unhas palabras sobre dúas empresas que me parecen importantes no labor de recuperación e difusión dos traballos lexicográficos anteriores a 1970: a elaboración do dicionario de dicionarios, e o labor de recuperación de dicionarios inéditos por parte da RAG.

(a) O *Diccionario de diccionarios*⁶

É unha obra editada en CD-ROM que reúne, na segunda edición, deza-seis dictionarios galegos, de características moi distintas. O formato en CD-ROM permite unha utilización moi áxil da información: pode verse cómo a información foi pasando duns dictionarios a outros, cómo foi reelaborada e ás veces mal interpretada; son especialmente útiles as opcións de busca (por lemas, por sinónimos, por referencias en galego, por referencias en castelán, por voces afíns, por exemplos, por poemas e por refráns.

(b) O labor de recuperación de dictionarios inéditos por parte da Real Academia Galega.

Nos últimos anos a Real Academia Galega realizou un grande esforzo por recuperar do esquecemento e facilita-la publicación dunha serie de recoleccións de léxico galego, algunhas delas descoñecidas e outras totalmente inaccesibles mesmo para os especialistas, co fin de contribuír á recuperación do patrimonio cultural galego e de facilita-lo acceso a estes datos ós estudosos da nosa lexicografía. Merecen especial atención dentro destas obras "recuperadas":

Pensado, X. L. (ed.) (1995): *Traducción de algunas voces, frases y locuciones gallegas, especialmente de agricultura al castellano (1840-1858)* (de autor desconocido).

Gómez Clemente, X. M. / X. B. Arias Freixedo (1990): "O *Vocabulario gallego-castellano* de Eduardo Pondal", *Cadernos de lingua* 2, 11-46.

Ferreiro, M. (1994): "Contribución á lexicografía histórica do galego. O vocabulario de Payzal", *Cadernos de lingua* 9, 55-88.

Bugarín López, M^a. X. / B. González Rei (2000) (eds.): *Diccionario gallego-castellano de F. Porto Rey*. A Coruña: Real Academia Galega.

García Ares, M. C. (2000) (ed.): *Nuevo suplemento al diccionario gallego-castellano de M. Valladares*. Anexo 4 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega.

Neira López, M. / S. Riveiro Costa (2000) (eds.): *Vocabulario gallego-castellano de J. M. Pintos*. Anexo 5 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega.

Romero Lema, F. (2000): *Vocabulario de Soneira*. Anexo 6 de *Cadernos de lingua*. A Coruña: Real Academia Galega [ed. a cargo de Xosé Mª Rei Lema].

6 A. Santamarina (ed.) (2000): *Diccionario de diccionarios*, A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza (Biblioteca Filolóxica. Instituto da Lingua Galega)

Todos estes traballos, que podemos cualificar de “históricos”, de lexicografía galega conteñen un número non pouco importante de voces galegas aínda non recollidas nas obras lexicográficas actuais, e que sen dúbida é necesario incorporar. Isto non é de estrañar se temos en conta que o contido destes pequenos tesouros non estaba accesible ata este momento para os lexicógrafos galegos.

(2) *O Tesouro lexicográfico da lingua galega*

Trátase dun ficheiro léxico con voces recollidas fundamentalmente da lingua oral. Este proxecto foi comezado a finais dos anos sesenta no primitivo Departamento de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago, baixo a dirección de Constantino García, e posteriormente foi incorporado ó Instituto da Lingua Galega, onde se continuou o labor de recollida léxica. Neste momento consta dunhas 800.000 fichas de tres tipos, que se corresponden a tres cores distintas, para facilita-la clasificación da orixe dos datos:

- (a) as fichas brancas conteñen léxico procedente de teses de doutoramento, memorias de licenciatura e outras investigacións de campo realizadas por especialistas de calidade contrastada;
- (b) as fichas amarelas conteñen léxico procedentes de enquisas realizadas por alumnos ou colaboradores. A información contida nelas non se considera dunha fiabilidade total, de aí que se teña en conta principalmente como complemento ós datos que figuran nas fichas brancas ou azuis;
- (c) as fichas azuis conteñen léxico extraído da transcripción de gravacións de textos orais.

(3) *A Base de datos lexicográfica do galego moderno*

É unha base de datos elaborada cunha finalidade principalmente lexicográfica, aínda que pode ser utilizada proveitosamente tamén con outros obxectivos (estudios gramaticais, estudos dialectais...). A confección deste proxecto está dirixida por Antón Santamarina no Instituto da Lingua Galega, e abrangue o ámbito temporal comprendido entre 1671 e a actualidade, e nela están representados:

- (a) textos literarios (prosa, poesía, teatro, traducións...);
- (b) textos xornalísticos (desde o séc. XIX ata a actualidade);
- (c) textos de carácter técnico e científico;
- (d) textos de literatura oral (relatos, baladas, cancións, refráns...); e
- (e) textos orais sen carácter literario.

Neste momento conta cun volume de ó redor de 12 millóns de rexistros, cunha alta porcentaxe de formas léxicas, xa que se eliminou unha parte importante das formas gramaticais máis comúns, como artigos, algunhas preposicións e algunhas conxuncións.

Os textos foron introducidos de maneira manual ou ben a través de escáner, e foi depurado de erros nunha primeira revisión. No proceso de preedición procedeuse a certas manipulacións do texto:

(a) Demarcación de antroponimos, topónimos e nomes de institucións, para evitar que sexan consideradas voces do léxico común. Esta maraxe permitirá nunha fase posterior facer un ficheiro particular con cada un destes grupos de palabras.

(b) Separación de elementos enclíticos.- O galego une directamente ó verbo as formas átonas enclíticas do pronome persoal (*cántolle*); nesta fase do proceso, sepárase o verbo do pronome persoal (*canto-lle*).

(c) Modernización ortográfica.- Para facilita-lo proceso de lematización procedeuse naqueles casos de vacilación ortográfica, que non afectan á fonética, a unha uniformización de acordo coa tendencia ortográfica máis actual. Por exemplo:

- *unba, un-a, un-ba, umba...* unifícanse en *unba*.
- uniformización do uso de *b* e *v*: *avó* e *abó* uniformízanse en *avó*.
- uniformización do uso de *b*: *boso* e *óso* uniformízanse en *óso*.
- uso do acento *gráfico* de acordo coas normas ortográficas actuais: *cantei* e *cantéi* uniformízanse en *cantei*; *pèrtega* e *pértega* uniformízanse en *pértega*, etc.

Sobre estes textos preparados realízanse as concordancias cun formato estándar no que aparece a forma, un contexto anterior de 60 caracteres, un contexto posterior de 50 caracteres, e un campo de referencias (autor, obra, data...). Cando o contexto non é suficiente para a interpretación correcta do sentido dunha palabra, pódese botar man dunha opción que permite amplia-lo contexto tanto anterior como posterior.

A fase seguinte é a de lematización, na que se procede á agrupación das distintas formas flexivas dunha palabra (*nenos, nena, nenos, nenas* agrúpanse baixo o lema *nenos*; *collo, collín, collera, colleremos...* agrúpanse baixo a forma do infinitivo *coller*), á agrupación de apreciativos (*pequeniño* lematízase baixo *pequeno*), á agrupación de variantes fonéticas (*noite, nuite, noute* e *nute* agrúpanse baixo o lema *noite*), á discriminación de homógrafos (*casas*, do verbo 'casar', discrimínase do substantivo 'casa'). Por último

procédese á asignación da categoría gramatical que se fai dunha maneira manual, pero auxiliada mediante un diccionario máquina que presenta as distintas opcións previsibles que poden corresponder a unha forma determinada.

(4) *Corpus de referencia do galego actual (CORGA)*

É un proxecto dirixido por Guillermo Rojo, que se está levando a cabo no Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Trátase dunha base de datos que presenta moitas semellanzas coa anterior, pero da que difire no ámbito temporal de que se ocupa e en importantes aspectos metodolóxicos. Referireime brevemente a aqueles aspectos máis importantes en que se diferencia da anterior.

Recole textos a partir do ano 1970, recolle xa que logo o léxico do galego actual. Conta na actualidade tamén cuns 12 millóns de rexistros, pero preténdese chegar no ano que vén ós 25 millóns, polo que, a pesar de abranguer un espacio temporal máis restrinxido cá anterior é máis exhaustiva ca esta.

Unha primeira diferenza importante é que os textos non son manipulados; respéctase escrupulosamente o orixinal. Este modo de proceder ten o inconveniente de dificulta-la lematización automática, pero ten a gran vantaxe de permitir citar textualmente a fonte a través da información fornecida pola propia base de datos.

Pero o que marca realmente a diferenza nesta base de datos é o desenvolvemento paralelo dunha ferramenta de análise gramatical e de desambiguación que permite a lematización automática cunha marxe de erro realmente baixa. Isto, amais do valor intrínseco do propio programa de análise gramatical e de desambiguación, facilita o engrosamento da base de datos e a súa actualización cun custo económico realmente baixo, e ademais permite unha utilización moito máis flexible da información contida nela. Por exemplo, se queremos estudar a rexencia preposicional dun verbo concreto, podemos solicitar que nos dea tódalas ocorrencias do verbo seguido doutra palabra que sexa preposición, ou que sexa adverbio, e mesmo facilita o estudo estatístico de cada tipo de construción.

(5) *Datos do Atlas Lingüístico Galego*

A finais do ano 1974 deseñouse a realización do *Atlas Lingüístico Galego*, do que ata este momento se publicaron tres volumes (o primeiro dedicado á morfoloxía verbal, o segundo á morfoloxía non verbal e o terceiro á fonética). Neste momento estase traballando na redacción de nove volumes destinados ó léxico, para os que contamos xa con aproximadamente un 80% do

material informatizado e organizado nunha base de datos que permitirá a cartografía automática, pero que será susceptible doutras utilizacións, entre elas a da explotación lexicográfica. Tamén están totalmente transcritas as gravacións orais recollidas en cada punto de enquisa, e feitas as concordancias do léxico contido nelas. Trátase dun material valiosísimo que ofrece, respecto da información proporcionada polo resto das fontes, o valor engadido da precisión xeográfica.

(6) O *Arquivo do galego oral*

Aínda que este proxecto, realizado no Instituto da Lingua Galega e dirixido por Francisco Fernández Rei, non está enfocado directamente con fins lexicográficos, non hai dúbida de que proporciona unha información realmente interesante tamén neste ámbito.

Recolle gravacións de 4.434 informantes de máis de 2.000 puntos de todo o territorio galego. Conta neste momento cunhas 1.200 horas de gravación, conservadas unha parte delas en formato analóxico e outra parte en formato dixital. De momento só está transcrito e clasificado tematicamente algo máis dun tercio do material, pero esperamos que nun prazo non moi dilatado de tempo estea totalmente disposto para a súa utilización tamén como corpus susceptible de utilización lexicográfica. Evidentemente, cando os materiais do arquivo estean totalmente organizados e sistematizados, estes serán susceptibles de utilización para finalidades moi diversas, como o estudo do léxico popular, estudos dialectolóxicos, fonéticos, morfosintácticos e, sobre todo, pragmáticos.

Interdisciplinariedade na conformación dos equipos de traballo.

Os dicionarios xerais dunha lingua representan a visión do mundo e as vivencias dunha sociedade en toda a súa extensión, aínda que só con certo grao de profundidade. E as sociedades son realidades moi complexas. O seu coñecemento é totalmente imposible para unha persoa, ou para un grupo de persoas. De aí que para levar a cabo unha obra como un dicionario, sexa necesaria a participación de persoas (lexicógrafos) que teñan un coñecemento o máis amplo posible da realidade lingüística, e que ademais coñezan unha serie de técnicas e métodos necesarios para levar a cabo unha obra deste tipo. Pero necesitan, sen dúbida, a colaboración de moitas persoas que sexan coñecedoras en profundidade de determinados ámbitos da realidade, sobre os que o lexicógrafo non pode ter máis ca un coñecemento ás veces moi superficial, ou sobre os que ten mesmo un descoñecemento absoluto. Con isto quero dicir que a interdisciplinariedade é necesaria.

O dicionario non debe dicir mentiras, e as definicións deben corresponder a conceptos correctos. Para asegurar isto cómpre moitas veces a presenza do especialista nunha determinada materia ou nunha área do saber. Se houberse máis especialistas non só se melloraría a información proporcionada no artigo lexicográfico, senón que mesmo se evitarían moitos disparates.

Pero dito isto, e recoñecendo a importancia do especialista, non se pode perder de vista que estamos falando de dicionarios de lingua, non de dicionarios técnicos ou de dicionarios enciclopédicos, onde a información que hai que ofrecer é doutro tipo. E unha cousa é a taxinomía antropolóxica e outra distinta é a taxinomía científica, que en xeral non constitúe obxecto dos dicionarios de lingua. Por poñer un exemplo, en Galicia e Portugal téñense descrito ducias de clases de pínegas ou salamandras, cada unha das cales ten a súa caracterización científica que as diferencia, pero para o falante normal dunha lingua non son animais distintos, ou polo menos este falante do común non ten conciencia de que así sexa. Pois ben, o dicionario de lingua o que ten que ofrecer é a idea que ten o falante normal da lingua do que el considera unha pínega, por máis que saiba que unhas teñen só pintas e outras teñen franxas ou bandas continuas, etc. E, en puridade, os nomes científicos non deberían formar parte da microestructura dun dicionario de lingua, polo menos de maneira habitual. Entre outras razóns, porque, a pesar do que moitos pensan, é fonte de informacións incompletas e de fortes incoherencias.

X. A. PENA

Inda que a primeira parte desta cuestión está parcialmente contestada nas miñas respostas anteriores, creo que se poden engadir outros comentarios. Así, cómpre dicir que persoalmente parto dun concepto amplo do que é –ou debe ser– o galego, con intención de pólo en pé de igualdade con outras linguas tradicionalmente consideradas “de cultura” por mor do seu extenso cultivo, emprego e uso a tódolos niveis desde hai séculos (refírome fundamentalmente, neste caso, ós dous idiomas estatais cos que trabamos máis relación: o portugués e mailo castelán).

Deste xeito, e en trazos moi xerais, considero que o corpo básico do noso idioma (ó igual có de todo o resto de idiomas) nos ten que vir dado por aquelas voces, acepcións e usos tirados da lingua oral, logo de sometelos –repito– a unha peneira e estudos previos que nos permitan encadralos dentro dos lindes estruturais, funcionais e semánticos abranguidos polo sistema lingüístico galego (lindes que, por outra banda, non podemos nin de-

bemos interpretar como ríxidos, senón que debemos pensar que se trata dunhas estremas variables ou flexibles ata certo punto)⁷.

Considero, amais, que, conferíndolle a importancia que merece a este corpus básico, en moitas ocasións se deberían priorizar (ou, tan sequera,

7 Dado que posiblemente a terminoloxía que estou a utilizar non sexa a máis axeitada, creo que cómpre indicar que cando falo dunha palabra ou voz que non se encadra dentro dos lindes estruturais ou de conformación interna do galego, estoume a referir a aqueles vocábulos que non teñen xustificación nin desde un punto de vista etimolóxico, nin desde un punto de vista da súa posible orixe a través de procedementos internos de creación de palabras, nin desde un enfoque de creación de novas formas por medio de elementos cultos de composición de palabras, nin, por último, desde unha perspectiva de calco ou adaptación dunha voz que, procedente dunha determinada lingua, fose tamén asumida e integrada por outros idiomas á parte do galego.

E visto que, aínda así, a cousa pode estar bastante encerellada, parécese pertinente amosar algúns exemplos concretos que permitan unha máis doada interpretación do que denomino –quizais de xeito incorrecto, volvo repetir, xa que non son sabedor de se hai algún tipo de terminoloxía xa fixada para o caso– lindes estruturais, funcionais ou de uso e semánticos:

(1) **testifical** *adj.* Referente a los testigos (DRAE). [Adóitase empregar na locución *prueba testifical*].

Velaquí un caso do que considero un vocábulo que non entraría dentro dos límites estruturais ou de conformación interna do idioma. ¿Por que? Pois porque se trata dunha voz que, en principio, só se pode explicar na nosa lingua como préstamo directo do castelán, xa que non se recolle noutras linguas románicas (falo, neste caso concreto, do portugués, italiano e francés) e é de moi difícil xustificación en canto á súa orixe a partir dunha hipotética evolución natural en galego ou a partir dunha base etimolóxica asumible e aceptable.

Así, e inda que de primeiras se puidese pensar que se trata dun derivado da forma verbal *testificar*, parece que hai que desbotar esta opción, xa que os derivados adxectivos en *-al* se crean a partir dunha base léxica substantiva ou adxectiva, pero non verbal. E mesmo nas obras que consultei de castelán non se fornece ningunha xustificación da súa orixe, inda que tal vez se poida pensar que provén dunha antiga forma substantiva **testifico* (creada a partir de *testificar* de xeito análogo a como *testigo* se creou a partir de *[al]testiguar*, cun proceso de substantivación desta forma de primeira persoa singular do presente de indicativo).

Pero en resumo, e en definitiva, parece que a priori non se axeitaría ás características estruturais do galego, polo que, para dar conta dela, teríamos que optar por unha locución do tipo *de testemuña(s)* ou dunha forma adxectiva *testemuñal*, tal e como fan as tres linguas románicas antes mencionadas.

Outro exemplo que podería servir para exemplificar este tipo de casos podería ser, perfectamente, o substantivo masculino *cupo* [= cota], xa que ten a súa orixe nunha forma verbal conxugada que non forma parte da estrutura lingüística interna do galego.

(2) **pueblo** *m.* 1. Ciudad o villa. 2. Población de menor categoría. [...] (DRAE). [Trátase dun vocábulo que se correspondería estruturalmente coa forma galega *pobo*].

Este é un exemplo do que denomino vocábulo que non se encadra dentro dos lindes funcionais ou de uso do galego. A diferenza fundamental con respecto ó terceiro dos exemplos que amosarei radica en que, neste caso, as dúas acepcións indicadas designan realidades extralingüísticas que forman parte da vida cotiá da comunidade, e para as que a propia comunidade articulou ou desenvolveu de xeito natural na norma (entendendo *norma* como o conxunto de expresións lingüísticas que serven para dar conta das situacións comunicativas normais ou comúns dunha comunidade) as súas propias formas: 1. Vila, cidade. 2. Aldea, lugar, vilar, poboación...

Daquela, e inda que a palabra *pobo* forma parte do patrimonio lingüístico galego como “conxunto de persoas que ocupan un determinado espacio xeográfico e presentan características

destacar) formas propiamente galegas no caso de confluencia con outras formas castelás. Deste xeito, e partindo novamente do *DRAG*, tanto na acepción 1 de *garrote* (“pao curto con que se retorce unha corda, cordel, cadea, etc. para tensala e apertala”) coma na 2 de *agarrotar* (“apertar fortemente as ligaduras de [unha cousa] tensándoas dándolle voltas a un pao que se lles entrecruza”), persoalmente optaría por priorizar *arrocho* e *arrochar*, respectivamente. O mesmo acontecería cunha forma xa comentada anteriormente: *freganzo*, como sinónimo tradicional de *estropallo* (descoñezo se esta última forma está realmente documentada na fala).

Tamén lles daría preferencia (ou, todo o menos, poríaa en relación de igualdade con outras opcións) a formas documentadas de xeito oral no idioma, inda que non teñan xustificación desde un punto de vista da estrutura do galego e inda que quizais na súa orixe procedan do castelán⁸. Refírome, por exemplo, a casos como *achuela* (o sufixo diminutivo parece claramente castelán) para dar conta da forma castelá *destornillador* (parece que *desaparafusador* se nota, a nivel xeral, como palabra “rara”, allea e importada, inda

---

culturais comúns” ou como “xente común” (por oposición ás clases con máis poder económico ou social), parece que o seu uso para designa-las anteditas realidades extralingüísticas responde, máis ben, á influencia da correspondente voz castelá *pueblo*, de aí que se opte por rexeita-la súa utilización nestes casos.

(3) **dieta** *f.* [...] 2. Honorario que un juez u otro funcionario devenga cada día mientras dura la comisión que se le confía fuera de su residencia oficial. Ú. m. en pl. // [...] 5. *pl.* Estipendio que se da a los que ejecutan algunas comisiones o encargos por cada día que se ocupan de ellos, o por el tiempo que emplean en realizarlos (*DRAE*).

E, por último, este sería un vocábulo que, nestas acepcións, non se encadraría dentro dos lindes que delimitan a parte do espectro semántico cuberta pola forma significante; noutras palabras: inda sendo esta unha forma integrada no noso sistema, parece que a cobertura semántica das dúas acepcións indicadas por parte deste significante é propia do castelán, e non ten correspondencia noutras linguas. Ademais, e fronte ó exemplo anterior, semella que nos atopamos ante unha discriminación de dous espazos ou compartimentos semánticos non existente na norma galega e que, polo tanto, non tiña plasmación real ou efectiva en ningunha forma significante propia do noso sistema.

Daquela, en principio habería que rexeita-la utilización desta palabra para dar conta destas dúas acepcións. Pero, claro, no mundo actual faise necesaria a articulación dalgunha forma lingüística que dea conta delas: a solución que máis rolou foi a de *axudas de custo* (non recolleita aínda no *DRAG*), tamén utilizada en portugués. De tódolos xeitos, quizais se podería estudar algunha outra que fose máis económica e de máis fácil asimilación, partindo, ó mellor (e só é un exemplo ou conato de proposta), por vía culta, de *diaria(s)*, forma que xa en latín (como neutro plural de *diariu*) presentaba o significado de “ración diaria; xornal, salario de cada día”, que en italiano cobre as acepcións aquí mencionadas e que en portugués tamén presenta o mesmo significado (“3. Importância paga aos viajantes e funcionários públicos ou de firmas particulares en servizo fora da sua sede, para estada, alimentação, transporte, etc.” [*Novo Dicionário Aurélio da Língua Portuguesa*]).

8 Téñase en conta, en relación con isto, que formas normativamente admitidas e que en aparencia poden semellar moi galegas, tales como *malia*, *medrar* ou *maniotas*, parece ser que teñen a súa orixe no castelán.

que neste caso preciso teña ó seu favor a analogía formal co verbo *desapara-rafusar*, ou á forma *perreira* (cunha terminación que dá que pensar e cunha base léxica de orixe dubidosa: ¿quizais relacionado con *perruca*?) para dar conta do castelán *flequillo*⁹.

E a partir de aquí, e fóra do que sería xa ese corpo básico no que descansa a esencia do que é a alma ou a cerna do idioma, entraríamos¹⁰ no terreo do que son os novos vocábulos non existentes de xeito efectivo na lingua (ou, cando menos, non existentes nalgunha das acepcións que pasan a cubrir). Trátase de vocábulos creados fundamentalmente por medio de procesos de derivación e/ou composición, por medio de calcos ou adaptacións de estranxeirismos ou por medio de procesos de formación de novos elementos léxicos botando man dos chamados “elementos de composición de palabras”, á parte, claro está, de todas aquelas voces tomadas directamente por vía culta a partir do latín ou do grego. E en todos estes casos o que hai que ter moi presente é que a súa creación non é arbitraria, senón que se rexen por unha serie de regras que, moitas veces –inda que non se coñezan na súa vertente teórica–, se aplican de xeito natural ou inconsciente por analogía con outras voces; así e todo, creo que para un lexicógrafo resultaría moi conveniente dispor do seu dominio ou coñecemento teórico para poder aplicalas na práctica con certo rigor.

Está claro que non é este o foro axeitado para se pór a falar destas regras, pero, con todo, quixera reflectir algún exemplo para que máis ou menos se vexa por onde van os tiros:

(1) Caso de creación dun neoloxismo ou dunha nova forma mediante un proceso de derivación.

Partamos dun hipotético caso no que, quizais por necesidades dunha traducción, teñamos que crear unha palabra que designe a “condición de sicario” de alguén, ou dun grupo de persoas. Xa que logo, é obvio que temos que partir de *sicario* e engadirlle un elemento sufixal que achegue a idea ou significación de “calidade de, condición de ou carácter de” (este sufixo podería ser, perfectamente, *-dade*). Pero, daquela, pódese presentar un problema: ¿que forma deberíamos elixir, *sicaridade* ou *sicariedade* (imagine-

9 E ademais, neste caso, creo que sería unha opción de máis doada asunción xeral cá de *floco*, proposta en diversos dicionarios.

10 Como se pode notar, estou intentado resumir na medida do posible –e da miña limitada competencia– o concepto que teño do que é, e do que debería ser, a nosa lingua no ámbito léxico, polo que prego que non se tome ó pé da letra este intento de explicación e que se parta da base de que non se lles está a dar cabida a moitos aspectos tamén importantes que se deberían abordar nun tratamento máis polo miúdo.

mos, por exemplo, un enunciado como “la sicaridad/sicariedad de los elementos más influyentes de la banda mafiosa los hacía todavía más peligrosos”)? Pois se xa dispomos do coñecemento teórico da regra que di que en galego o sufixo *-dade* adopta, a nivel xeral, a forma *-edade* naqueles casos en que a base léxica sobre a que se forma o derivado remata en *i* + vocal, formando normalmente ditongo (p. ex., *solidariedade* [< *solidario*]; *notoriedade* [< *notorio*]; *obviedade* [< *obvio*]), parece que o que deberíamos facer é optar por *sicariedade*.

Ou partamos doutro hipotético caso (como se pode apreciar, estou forzando moito os exemplos en prol dunha explicación ou argumentación que intenta ser clara e de doada recepción por parte do lector) en que teñamos que articular un neoloxismo adxectivo en *-al* a partir da forma *adepto* (por exemplo, nunha locución como “actitudes y comportamiento adeptales/adeptuales” [= actitudes e comportamentos propios dos adeptos]): ¿como o adaptamos, como *adeptal* ou *adeptual*? Pois en principio parece que a base léxica da que partiríamos sería o cultismo latino *adeptu*; de ser así, e tendo en conta que a nivel xeral o sufixo *-al* adopta a forma alomórfica *-ual* naqueles casos en que temos unha base latina rematada en dúas consoantes + u, parece que o máis normal sería escolle-la forma *adeptual*¹¹.

Ou, para rematar, ¿por que non se acepta normativamente a forma, por exemplo, *incertidume*? ¿Por amolar e toca-la badana? Pois non, señores, e a explicación é ben sinxela: *incertidume* formaríase a partir dun prefixo *in-* que indica a negación ou o contrario do significado pola base léxica + *certidume*; e o que resulta bastante evidente é que, se esa base léxica non existe no idioma, non ten moita traza optar pola forma derivada, máxime cando témo-la voz *incerteza*, que cobre perfectamente o espectro semántico do castelán *incertidumbre*¹².

(2) Caso de creación dun neoloxismo a partir de elementos cultos de composición de palabras.

Nesta ocasión imos partir dun vocábulo xa efectivamente existente en castelán: *dextrógiro* [= *adj. Quím.* Dícese del cuerpo o substancia que desvía a la derecha la luz polarizada. U. t. c. m. (*DRAE*)]. Trátase dunha voz que aparece recolleita no *VOLG* como *dextroxiro*, pero botemos de conta que

11 Acho que é este, precisamente, o principio que se segue á hora de priorizar normativamente *procesual* fronte a *procesal*, xa que se parte de que (ó igual ca noutras linguas) a base léxica de orixe é o latín *processu* (como se ve, rematada en dúas consoantes –neste caso, dous eses– + u).

12 Un caso moi semellante a este sería, por exemplo, o da forma verbal *reanudar*: se non témo-lo verbo *anudar*, non podemos formar *reanudar*.

non aparecese, ou que ó noso VOLG lle faltase xusto a folla en que se reflicte a palabra e tivesemos que optar por articular unha opción para ela porque nos sae nunha tradución desde o castelán: daquela, en principio, estou case certo de que os máis de nós reflectiríamos *dextróxiro en galego, con acentuación proparoxítona.

En cambio, de sabermos que existe un elemento de composición de palabras culto –*xiro*¹³, adaptado tamén como tónico en linguas como o portugués, o italiano ou o francés, non me cabe dúbida de que a opción escolleita sería *dextroxiro*. Así, poderíamos xustificarla orixe e maila escolla desta opción do seguinte xeito:

dextroxiro -a (<do el. comp. *dextro-*, ‘dereita, lado dereito’ + el. comp. *-xiro*, ‘que fai xirar ou fai virar’)

(3) Desenvolvemento dun neoloxismo –normalmente terminolóxico– para dar conta dun termo ou acepcións casteláns.

Seguindo aínda no terreo dos vocábulos non existentes de xeito efectivo na lingua, podémonos atopar tamén co caso de ter que desenvolver un neoloxismo (normalmente no eido da terminoloxía) para dar conta dun termo ou acepción casteláns (sigo a facer unha continua mención do castelán porque creo que é a realidade máis habitual da que temos que partir en todos estes casos). Para este tipo de circunstancias é preferible tamén, sempre que sexa posible (e sen forzar nunca a situación), acudir a unha solución que parta dunha voz galega –ou que, en todo caso, estea recolleita en dicionarios galegos– a recorrer a elementos cultos.

Sinalemos un exemplo:

alcorque² *m.* Hoyo que se hace al pie de las plantas para detener el agua en los riegos. (*DRAE*)

A partir de aquí esta voz pasou a designar, no eido da construción e da urbanística, a “focha ou burato que se fai arredor do toro das árbores que están nas vías públicas para que poidan reter mellor a auga”.

13 De feito, no propio dicionario poderíamos ter unha entrada como:

–**xiro -xira** (do gr. *gyros*, ‘círculo; xiro’, polo lat. *gyru* [con “y” longo, de aí que o acento recaía na sílaba “gy-”]) *el. comp.* Elemento de composición de palabras de orixe grega, tomado a través do latín, que entra na formación de certos elementos léxicos achegando a idea ou significación de *que xira ou vira* (p. ex., *sinistroxiro*) ou *que fai xirar ou fai virar* (p. ex., *dextroxiro*).

¿Como denominar esta realidade en galego? Pois resulta que no *VOLG* aparece o verbo *ablaquear*¹⁴, recolleito tamén no diccionario de Eladio Rodríguez e no *Diccionario da Real Academia Galega* (1913-28) co seguinte significado: “Hacer un hoyo ó excavación alrededor de un árbol ó de una planta para retener el agua en él, ó para exponer las raíces de dichas plantas á la acción del aire. Lo mismo que ABLAQUECER”.

Parece, xa que logo, que designa unha acción que podería dar como efecto ou resultado o denominado *alcorque* en castelán, co cal xa podemos ter unha forma da que partir. Pero velaquí que o que nos cómpre é unha forma substantiva, e non unha forma verbal, e temos que o substantivo que designa a acción e efecto de ablaquear é *ablaqueación* (recolleito no *VOLG*, no *Diccionario da Real Academia Galega* (1913-28) e en portugués, e tamén xa existente en latín). Podemos, xa que logo, recorrer a este substantivo; sen embargo, usada en diversos contextos nos que en castelán se recolle *alcorque*, pódese pensar que é unha forma que podía presentar unha non demasiado fácil asimilación ou asunción no galego actual, e que ó mellor conviña articular un neoloxismo: ¿tal vez *ablaquea*?, ¿tal vez *ablaqueo*? Pois, considerando que no noso idioma se constata un elemento sufixal *-eo* que indica “acción e/ou efecto de [formas verbais rematadas en *-ear*]” (p. ex., *caneos* [*<canear*], *cabreos* [*<cabrear*], *paseos* [*<pasear*], etc.), tal vez o máis conveniente fose optar por *ablaqueo*¹⁵.

Alén de todo isto, e como xa comentei anteriormente, parto dun concepto amplo de lingua. Isto é, parto dun concepto no que acho fundamental do-ta-lo galego (sobre todo no ámbito verbal, que creo que é o que máis se presta a isto) dunha diversidade e variedade expresivo-léxica que lle permita cubri-las máis das acepcións que presentan as linguas de referencia no noso devir cotián: falo, é visto, do portugués e, máis ca nada, do castelán (sociolingüísticamente, e queiramos ou deixemos de querer, non nos queda outra ca referirmos ó castelán a cada canto). Así pois, estou a favor dunha visión

14 Non é este o mellor exemplo de priorización de palabra galega fronte a un cultismo, xa que o verbo *ablaquear* está –ó igual ca en portugués– tomado por vía culta a partir do lat. *ablaquare* (= “Cava-lo chan arredor da árbore para arrinca-las raíces inútiles e para conserva-la auga na base da planta”), pero pode servir como referencia para ver unhas teóricas pautas de actuación.

15 Obviamente, trátase dunha simple proposta (que, é visto, non ten por que se-la única) que logo poderá, ou non, ser aceptada normativamente. É máis, creo que de haber (cousa que neste momento descoñezo) unha forma realmente patrimonial que máis ou menos dea conta da mesma idea ou realidade ca *alcorque*, habería que optar por ela. De tódolos xeitos, o que si atopo fundamental á hora de crear novas palabras ou neoloxismos é o feito de que calquera proposta de solución que se faga debe estar previamente argumentada, xustificada e defendida de xeito coherente, e a partir de aí a decisión final da súa aceptación ou rexeitamento normativos xa a deberán toma-los órganos ou institucións a quen lles compete.

ampla e integradora da nosa lingua na que teñan cabida as formas e/ou acepcións que, malia non estaren documentadas, sexan comúns ó portugués e ó castelán e sexan perfectamente defendibles desde un punto de vista etimolóxico ou da súa orixe interna, nomeadamente cando estas formas sirvan para ocupar baleiros léxicos do galego en parcelas que teñan cubertas tanto o castelán coma o portugués.

E penso de min que, adoptando esta estratexia (con moito tento, coidado e rigor, iso si, e sendo perfectamente conscientes do que se está a facer), podemos conxugar de xeito non traumático nin forzado a cerna da identidade lingüística galega coas necesidades expresivas dunha lingua de cultura en tódolos ámbitos de uso, respectando sempre a base esencial que ó longo do tempo deu lugar ó noso idioma. Coido, ademais, que é o que desde as propias instancias normativas se está a facer, inda que nun nivel bastante básico (véxase, se non, o exemplo de *participar* na súa acepción de "facer partícipe de [algo] a alguén"). En resumidas contas, e salvando as diferencias, trataríase de aplicar en lexicografía parámetros de estratexia propios da terminoloxía.

Reflicto a seguir o que considero que podería constituí-lo artigo lexicográfico dunha serie de lemas verbais para que se poida apreciar mellor o que intento argumentar ou explicar:

abalanzar (do pref. *a-*², utilizado en moitos casos sen significación precisa para crear unha forma verbal parasintética a partir dun substantivo + *balanza* + suf. de verbalización *-ar*) *v. tr.* **1.** Poñer no fiel [unha balanza] engadindo ou quitando peso, facer que [unha balanza] quede nivelada ou equilibrada engadindo ou quitando peso. *O froteiro abalanzou a romana engadindo un par de mazás.* (Pouco us.) **2.** Determina-lo peso de [algo] utilizando a balanza. *Por favor, ¿podíame abalanzar esta bolsa de fariña? Cf. **pesar**.* (Pouco us.) **3.** Facer que [algún obxecto] teña ou manteña niveladas ou equilibradas as partes que o compoñen engadindo peso, quitándoo, levantando unha parte, etc. *Se non conseguimos abalanza-lo cadro por abaixo, non imos poder encaixalo nas alcaiatas. Sin. **equilibrar, nivelar**.* (Pouco us.) **4.** Impulsar ou lanzar con forza e/ou violencia [algunha cousa ou persoa]. *Abalanzou a seu irmán contra a parede. Sin. **arrebolar, guindar**.* **5.** Facer que [un obxecto] se dirixa con forza contra [algo ou alguén]. *Abalanzou o coche contra a multitude.* **6.** Ser [algo ou alguén] o motivo que provoca que [algunha persoa] se decida a [facer algo]. *O seu sentimento de culpa abalanzouno a presentarse perante a policía. Sin. **impulsar, mover**.* **OBS.:** Rexe a preposición *a*. **7. v. pr.** Ir ou botarse decididamente e con forza [unha persoa ou animal] contra, ou en dirección a, [algo ou alguén]. *A carraxe fixo que se abalanzase contra o seu xefe e o tirase ó chan. Sin. **botarse, lanzarse, saltar**.* **8.** Tomar [alguén] de súpeto, resoltamente e con firmeza a decisión de [facer algo], levándoo a cabo nese mesmo momento. *Ó que escoitou esas inxustas críticas contra a súa persoa no programa,*

*abalanzouse a colle-lo teléfono e chamar á radio. Estaban todos facéndolle o conto ó director cando, de repente, teu curmán se abalanzou a dicirlle catro cousas. Cf. **atreverse, decidirse**. OBS.: Rexe a preposición *a*.*

acusar (do lat. *accusare*, ‘acusar; reprochar’) *v. tr.* **1.** Atribuírle a [alguén] [o defecto, tacha ou calidade negativa que se expresa]. *A prensa acusa o novo ministro de corrupto e fascista. Sin. **tachar**.* **2.** Atribuírle a [alguén] [a culpa ou responsabilidade de algo negativo]. *Agora acusan o administrador do mal funcionamento da empresa. Sin. **culpar**.* **3.** Atribuírle a [alguén] [un determinado crime, delicto ou falta punible pola lei]. *Antes de entregarse quere saber de qué o acusan. Sin. **incriminar**.* **4.** Revelar(lle [a alguén]) que [unha persoa é a autora] d[unha acción censurable]. *Se me acusas (ó profesor) de copiar no exame, mátoe. Cf. **delatar**.* **5.** Revelar(lle [a unha autoridade competente]), sen ser parte obrigada do xuízo, que [unha persoa é a autora dalgún delicto ou falta punible pola lei]. *Xurounos que así que saía do cárcere comezará a facer pescudas para descubrir quen o acusou. Sin. **delatar**.* **6.** Experimentar [alguén ou algo] [os efectos dun golpe ou suceso negativo]. *O campión acusou o gancho de dereita do aspirante. A economía occidental está acusando os efectos das guerras orientais.* **7.** Pór [algo ou alguén] de manifesto [algunha cousa], deixar ver [algo ou alguén] [algunha cousa], nomeadamente cando se trata de algo que se pode considerar negativo. *O seu xeito de comportarse acusa unha notable inseguridade. Nestes campionatos o base da selección acusou unha preocupante baixa forma.* **8.** Facer máis intenso ou acusado [algo]. *O accidente aínda acusou máis a coxeira que tiña de nacemento. Sin. **acentuar, agudizar, pronunciar**.* **9.** Comunicarlle, participarlle ou notificarlle [a recepción dunha carta, documento, oficio, etc.] [a quen o enviou]. *Acúsolle a recepción do seu último talón.* **10.** *Der.* Expoñer [o fiscal ou a parte demandante] de xeito definitivo, no xuízo, ([os cargos contra o acusado achegando as probas pertinentes]). *O fiscal acusou o presunto violador cunha seguridade e contundencia tales que nos fai concibir moitas esperanzas de que o condenen.* **11.** *v. refl.* Confesarse [alguén] culpable [de algo]. *Ningún dos dous detidos se acusou do asasinato.*

contrafacer (do lat. tard. *contrafacere* <lat. *contra*, ‘contra’ + lat. *facere*, ‘facer’) *v. tr.* **1.** Reproducir, ou tratar de reproducir, [algo] do xeito máis aproximado posible. *Quen mellor contrafai a súa sinatura é Brais. Levou o primeiro premio do concurso, e hai que recoñecer que contrafixo a voz de Luz Casal case á perfección. Sin. **imitar**.* **2.** Reproducir, ou tratar de reproducir, [a alguén] nos seus xestos, movementos, falares, etc., nomeadamente coa intención de facer rir. *Se ves a Meixide contrafacendo o profesor, escachas á risa. Sin. **imitar, remedar**.* **3.** Reproducir [algunha cousa] do xeito máis aproximado posible e intentar facer pasala por boa ou auténtica para, de xeito fraudulento, tirar algún tipo de beneficio ou causar prexuízo. *Está no cárcere por contrafacer carnés e pasaportes. Sin. **falsificar**. Cf. **adulterar**.* **4.** Mudar voluntariamente [a voz, o aspecto, os xestos, etc.] coa inten-

ción de facerse pasar por outra persoa ou de facer rir. *Contrafixo o andar para facerse pasar por coxo, e como levaba a face case tapada non fomos quen de recoñecelo.* **5.** Mostrar [alguén, ou a aparencia externa de alguén], [unha calidade, sentimento, estado de ánimo, etc. que realmente non ten]. *Co seu comportamento pretendía contrafacere alegría, pero notábase triste. Estaba nervioso, pero a súa faciana contrafacía serenidade.* *Sin. **aparentar.***

dexenerar (do lat. *degenerare*, ‘[i.] dexenerar, degradarse; [tr.] corromper; envilecer’) *v. i.* **1.** Perder [un espécime animal ou vexetal –ou unha raza ou variedade, respectivamente–] a súa xenuidade, autenticidade ou pureza, as súas calidades primitivas. *Des que tivo aquela enfermidade, a planta dexenerou. Os brutais cambios das condicións ambientais fixeron que algunhas destas razas fosen dexenerando e mesmo desaparecesen.* *Sin. **abastardarse.*** **2.** Ir [alguén] a peor nos seus costumes, comportamento, carácter, etc. *O seu contacto cos capos da droga fixo que dexenerase. Ti dirás que evolucionamos, pero eu creo que involucionamos e que o xénero humano dexenera máis rápido que á présa.* *Sin. **abastardarse.*** **3.** Mudar [algo] para peor ó perder algunha das súas primitivas calidades. *Sostén que o xénero das películas de vaqueiros dexenerou nos últimos tempos. A conversa dexeneraba por momentos.* *Sin. **abastardarse.*** **4.** Mudar [algo ou alguén] para peor ó perder algunha das súas características primitivas, e converterse n[aquilo que se expresa]. *Parece mentira que un home tan afouto coma el dexenerase nun tipo tan apoucado e covarde. O altruísmo do que sempre se gababa acabou dexenerando no máis cruel e radical dos egoísmos.* *Sin. **abastardarse.** Ant. **rexenerarse.***

igualar (de *igual* + suf. de verbalización –*ar*) *v. tr.* **1.** Facer que [unha cousa] sexa externamente igual a [outra], ou facer que [varias cousas] sexan iguais externamente. *Fai como queiras, pero iguálame esta carauta con estoutra. Hai que iguala-las molduras das portas.* *Ant. **desigualar.*** **2.** Facer que [unha persoa ou cousa] sexa igual ou teña o mesmo nivel [ca outra], ou facer que [varias persoas ou cousas] se volvan iguais ou teñan o mesmo nivel. *Para formar un bo equipo vai haber que iguala-la cadencia de pedalada do ciclista de atrás coa do que vai adiante. A formación intelectual colectiva pode iguala-la xente e levamos a un futuro mellor. O novo goberno quere iguala-las pensións.* *Sin. **equiparar, nivelar.*** **3.** Chegar a pórse [unha persoa ou cousa] ó mesmo nivel ca [outra], tornarse [unha persoa ou cousa] igual a [outra] en canto a nivel. *Cría que era o mellor guitarrista, pero o seu discípulo non tardou nin un ano en igualalo e mesmo superalo. En menos dun lustro os nosos productos igualarán os das mellores empresas americanas.* **4.** Facer que [unha superficie desigual ou irregular] fique co mesmo nivel en tódalas súas partes. *Antes de construír, queren iguala-lo terreo.* *Sin. **achaiar, achandadar, alisar, aplanar, nivelar, rasar.*** **5.** Considerar ou tratar como igual [unha cousa ou persoa] con respecto a [outra], ou considerar ou tratar como iguais [va-

rias cousas ou persoas]. *Se realmente estás pretendendo iguala-lo xogo do Celta co do Valencia, é que non tes nin idea de fútbol. Non iguales nunca a riqueza coa bondade. Un psiquiatra nunca pode igualar tódolos pacientes que padecen a mesma patoloxía, xa que lles pode cumprir cadanseu tratamento personalizado e especializado. Sin. equiparar. 6. Dep.* Conseguir un resultado ou marca igual a [outro, propio ou alleo, que se expresa]. *Igualou a súa mellor marca. Igualou a marca de Sebastian Coe nos xogos olímpicos dos Ánxeles. 7. v. i. e pr.* Ser [unha cousa] igual a [outra], ou seren iguais entre si [dúas ou máis cousas]. *Fixéronme unha chafallada de moito carallo, que ningunba das follas das ventás (se) iguala coa súa folla par. ¿Ti cres que estes dous pantalóns (se) igualan, ou nótasles algunba diferenxia? 8. v. pr.* Chegar a pórse [unha persoa ou cousa] ó mesmo nivel ca [outra], tornarse [unha persoa ou cousa] igual a [outra] en canto a nivel. *En saborería xa se iguala co pai, pero en humildade aínda lle queda moito por percorrer. Co paso das xornadas o xogo do Valencia foise igualando ó do Celta. 9. v. pr. ind.* Volvérense externamente iguais [dúas ou máis cousas que eran distintas]. *A acción de axentes externos fixo que estas rochas se chegasen a igualar.*

imaxinar (do lat. *imaginari*, ‘imaxinar, concibir na imaxinación’) *v. tr.* **1.** Representar, crear ou formar na mente [a imaxe ou situación que se expresa]. *Imaxina un mundo sen guerra. Imaxina que quedamos sen árbores, ¿que futuro nos agardaría? Sin. figurarse. OBS.:* Naqueles casos en que segue unha cláusula tamén se poden empregar como sinónimos as expresións verbais *facer de conta, botar de conta, facer conta de, botar conta de: Fai de conta (= Fai conta de) que quedamos sen árbores. Bota de conta (= Bota conta de) que non hai ninguén observándote e compórtate con naturalidade. 2.* Representar, crear ou formar na mente [a imaxe de alguén] [facendo algo que se expresa, ou sendo algo que se expresa]. *Ti imaxíname dando un discurso pola televisión e bótate a rir. ¿Imaxínalo de millonario? 3.* Te-la idea, opinión, suposición ou sospeita d[aquilo que se expresa]. *Imaxino que virá. Imaxino que non terá problemas para contestar. ¡Home!, imaxino que traerías saco de durmir, ¿non? Sin. figurarse, supor. 4.* Te-la idea, opinión ou íntima convicción de que nun futuro [alguén] acabará, ou acabaría, [facendo algo en concreto que se expresa, sendo algo concreto que se expresa ou estando de determinado xeito que se expresa]. *Sempre te imaxinamos como o líder que nos levaría á victoria, e agora non es máis ca un fracasado. Dentro duns anos imaxínote nos países do Terceiro Mundo, axudando a xente a sobrevivir. 5.* Chegar á conclusión de [algo que se expresa] como consecuencia de [coñecer, observar, ver, etc. algo que tamén se expresa]. *Imaxinei que chegaras en canto vin a luz acesa. Imaxinou que non había exame ó non ver ninguén nos corredores da facultade. 6. v. refl.* Representar, crear ou formar [alguén] na mente [a imaxe de si mesmo facendo algo que se expresa, ou sendo algo que se expresa]. *¿Imaxínaste baixando a fume de carozo en zorra unha pendente nevada? Imaxínome casada*

e con meniños e dáme a risa. 7. Ter [alguén] a idea, opinión ou íntima convicción de que nun futuro acabará [facendo algo que se expresa, sendo algo que se expresa ou estando de determinado xeito que se expresa]. *Polo camiño que imos, imaxínome no paro en menos de dous anos.* *Sin. ver. 8.* Crer [alguén] que é [aquilo que se expresa], sen selo realmente. *Imaxínase o novo redentor do mundo. Malia non comer un roscó, séguese a imaxinar obxecto de desexo feminino.*

Téñase en conta que non estou avogando por facer un galego artificial, e que en todos aqueles espazos de uso en que xa haxa unha forma de noso que dea conta deles optaría, sen ningún tipo de dúbida, por priorizala nosa forma¹⁶. Pero o que si hai que ter en conta é que en tódalas linguas aparecen reflectidas acepcións cultas que practicamente non son utilizadas –ou a canto son utilizadas– polos seus usuarios, mais, así e todo, si forman parte do acervo lingüístico desa lingua e nun momento dado unha persoa pode botar man delas. Desde aquí o que pretendo é darlle ó galego tamén esa opción ou conferirlle ese status (mantendo, como veño reiterando, o que é a nosa alma ou cerna lingüística), de xeito que poida mirar en pé de igualdade cara a todas estas linguas tradicionalmente consideradas “de cultura”.

E logo de todo este leriño para expor, en trazos xerais, a que considero que é unha correcta metodoloxía de traballo, abordo xa a cuestión de qué ferramentas de traballo se terían que utilizar. E considero que –e o que vou dicir é unha verdade da eida puxa– con canto máis material bibliográfico e lexicográfico se conte, e canto máis avanzadas e complexas sexan as ferramentas informáticas con que traballemos, mellor.

No que atingue ó material lexicográfico de manexo e uso, creo que –á parte do *VOLG*– se debería contar cunha versión informática do *Diccionario de dictionarios* e con obras lexicográficas e/ou terminolóxicas de bo nivel

16 Por poñer outro exemplo que resulta altamente clarificador, pensemos (neste caso fóra do que é o eido dos verbos) na forma castelá *cobecho*, que a nivel xeral é traducida ó galego por *suborno*. A tradución, en principio, non é que sexa incorrecta (inda que *soborno* sexa hiperónimo de *cobecho*, xa que esta última voz só se aplica a subornos realizados por funcionarios públicos), pero, pregunto eu, ¿non sería, cando menos, interesante *estudiar* unha voz como *comechura*, recolleita no dicionario de Eladio Rodríguez?:

Comechura. Vocablo vulgar, que denota lo que se obtiene por el cohecho y soborno repetidos; y lo que se gana por medio de manejos inmorales y reiterados.

Comechar *v.n.* Dedicarse a la COMECHADA o COMECHURA el funcionario público que mediante dádiva dispensa favores legales o no legales.

¡Ollo!: non estou a dicir que haxa que adoptar estas formas, pois tal vez o *comechar* sexa unha deturpación do *cobechar* castelán. Simplemente estou a dicir que habería que estudar esta posibilidade, ver se aparece recolleita ou documentada en máis sitios, ve-la súa orixe (neste caso parece clara, xa que parece que a base léxica da que se parte en orixe é *comer*), etc. E se realmente é así, e se chega á conclusión de que non é nin deturpación de *cobechar* nin un “invento”, senón unha palabra galega ¿non sería máis axeitada ca *suborno*?

feitas noutras linguas (fundamentalmente castelán e portugués, pero tamén italiano, francés e catalán, e a maiores, se tamén podemos dispor de obras noutros idiomas, mellor ca mellor). E isto, por suposto, sen esquece-los diferentes dicionarios galegos xa elaborados e mailo acceso ó material lexicográfico coñecido como “Tesouro”, presente a xeito de fichas no Instituto da Língua Galega.

E, por último, polo que respecta á importancia da interdiscipliniedade na conformación de equipos de traballo, creo que se trata dunha necesidade cada vez máis premente e imperiosa, xa que a un lingüista ou lexicógrafo non se lle pode esixir que sexa coñecedor de toda canta entrada e acepción apareza reflectida nun dicionario, e o que si parece claro é que de canta máis competencia, coñecemento e información dispoña o redactor respecto daquilo que pretende definir, maiores posibilidades terá de facer unha definición máis precisa e correcta. Así, e máis ca nada para aqueles lemas e/ou acepcións pertencentes a ámbitos de coñecemento específicos (marcados moitas veces nos propios dicionarios a través de abreviaturas como *Der.*, *Mat.*, *Fís.*, *Quím.*, etc.), conviría contar cun equipo de apoio e/ou asesoramento conformado por especialistas en cada unha das materias, o que, con todo seguridade, repercutiría favorablemente na claridade e precisión das definicións.

Nos últimos anos houbo un notable avance das técnicas lexicográficas que afectou tanto ó tratamento das definicións como á estrutura do artigo lexicográfico. ¿En que medida os dicionarios galegos souberon aproveitar ese avance?

X. M. CARBALLEIRA

No noso traballo non se introduciu de maneira premeditada ningún dos novos avances en materia lexicográfica. En certo xeito habería que dicir que traballamos “pola vella”. Por outra parte, o feito de tratarse do encargo dunha entidade privada, obrigou, por esixencias de tempo, a determinadas renuncias. Entre elas, a de incorporar algunha das novas técnicas lexicográficas (diferenciar o contorno do núcleo da definición, etc), aínda que é probable que no noso proxecto a súa inclusión engadise un factor de maior barullo tipográfico.

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

En xeral produciuse un avance notable na incorporación das técnicas lexicográficas tanto na estruturación do artigo lexicográfico coma no tratamento da definición. Non é agora o momento de expoñer cómo debe de organizarse un artigo lexicográfico ideal, pero si quixera sinalar algunhas eivas, que se observan aínda neste aspecto, referidas principalmente á ausencia ou insuficiencia de información e a deficiencias derivadas da falta de dominio de certas técnicas lexicográficas.

(1) Ausencias de información

(a) En canto á fonoloxía.- Non sei se o ideal sería ofrece-la transcripción fonolóxica de tódalas entradas: esta pode resultar redundante para o falante dunha lingua, pero pode ser importante, por exemplo, para a información que busca un estranxeiro (se houberse unha transcripción fonolóxica no dicionario, evitaríase que cando un usuario non galego que ten algún coñecemento de portugués, se atopa coa palabra *algunha* lea *alguña*). En todo caso, se non se opta pola transcripción fonolóxica integral da palabra, deberíase polo menos incluír aqueles casos de falta de univocidade na relación dun grafema cun fonema, é dicir, cando un mesmo grafema pode representar fonemas distintos, porque esta información é fundamental para practicamente tódolos usuarios do dicionario galego. Trátase fundamentalmente de dous casos: (a) a realización das vocais *e* ou *o* cando van en sílaba acentuada; (b) a realización do grafema *x* como "fricativo prepalatal xordo" ou como representante do grupo difonemático *ks* (un usuario normal non sabe se debe pronunciar *taxa* ou *taksa*).

(b) Á información gramatical referireime no próximo punto.

(c) Os exemplos.- O exemplo é un elemento fundamental no artigo lexicográfico, porque axuda ó usuario a percibir un ou máis contextos concretos de uso real da acepción. Tense dito moitas veces que un bo exemplo aclara máis ca unha definición. Pois ben, a exemplificación é algo do que carecen moitos dos nosos dicionarios, e o máis frecuente nos que a utilizan é que non o fagan sistematicamente, pero o grave é que precisamente non aparece naqueles casos en que a presenza do exemplo é máis necesaria. Dos dicionarios actuais, só o da RAG é sistemático na utilización do exemplo.

(2) Deficiencias

A principal deficiencia refírese á técnica da definición lexicográfica. Hai dicionarios que non ofrecen definicións propiamente ditas, senón que, ba-

seándose en situacións comunicativas, exhiben unha serie de notas que permiten ó usuario do dicionario identifica-la palabra cun significado determinado. Por ex., para *chover*: “cando cae auga e imos co paraugas aberto, dicimos que chove”; ou para *preservar*: “se preservas algunha cousa, tomas medidas para conservala ou protexela para que non se estrague, non se perda ou non a rouben”. O exemplo máis popular deste tipo de obras, e que tivo un éxito espectacular, é o COBUILD. Este tipo de información é útil cando se trata de palabras referidas á esfera da vida da que ten experiencia o usuario, pero resulta pouco práctica ou nula cando se refire a conceptos sobre os que o usuario non ten experiencia. Non hai ningún dicionario galego con esta orientación.

A maior parte dos dicionarios do mundo encádranse dentro doutra orientación, a chamada teoría clásica da definición lexicográfica, que no fondo se basea na concepción aristotélica de xénero próximo + diferenza específica ou, se preferimos en terminoloxía máis actual, hiperónimo + sema específico. Pero este tipo de definicións debe reunir unha serie de requisitos, entre eles, responder ó principio de substituíbilidade, para o que é necesario que cumpran a condición de identidade de contidos, pero tamén os de identidade categorial e identidade funcional.

(a) Non principio de substituíbilidade.

Neste aspecto, algúns dicionarios galegos moi populares (e por outra parte moi apreciados) son un verdadeiro desastre, e vese que están feitos con moito esforzo, mesmo con bastante coñecemento do léxico galego, pero por persoas faltas da suficiente formación lexicolóxica e lexicográfica. Vexamos algún exemplo:

FORMALINA *s.f.* Nome (sic) da disolución acuosa do formol.

Os autores non proporcionan ningún exemplo porque, de o poñeren, verían con total nitidez que o principio de substituíbilidade quedaba polo chan.

FORMIGANTE: *Aplicase* ó que formiga.

FORABORDA: *adx. Dise* do motor dunha embarcación que está montado fóra do casco.

(b) Falta de coherencia no tratamento da técnica lexicográfica nas palabras dunha mesma categoría. Por exemplo, nos adxectivos: **Aplicase, *dise de, que...* Isto é aínda máis grave cando algún destes retrousos se aplican a categorías distintas. Por exemplo:

FÓSIL. *Adx.* e s. 1. Dise do organismo, completo ou incompleto, que viviu en tempos pasados e que conservou a súa forma primitiva petrificada nos materiais da codia terrestre.

O "dise de" podería entenderse aplicado ó *adx.* (aínda que é totalmente redundante desde o punto de vista da información metalexicográfica, porque xa sabemos que os adxectivos expresan algo que se di dun substantivo, e empece o principio de substituíbilidade), pero resulta totalmente inadecuado para un substantivo: un fósil (substantivo) non é un "dise de", senón simplemente un "organismo...".

(c) Relacionado co anterior, está a falta de delimitación entre núcleo e contorno da definición. Nunha definición lexicográfica hai que distinguir entre o núcleo (que debe recolle-los semas que identifican un concepto, e que non pode faltar nunca nunha definición) e o contorno (onde se deben incorporar todos aqueles elementos que o lexicógrafo considera pertinentes pero que entorpecería a substitución do definido polo *definiens*, ou ben aqueles elementos que implican unha restricción nos elementos ós que se aplica o definido). Pois ben, moitos destes introdutores da definición do tipo "dise de...", "aplicase a" teñen como función indicar certas restricións deste tipo, pero, como dixen, estas restricións deben facerse no contorno da definición. Mesmo así, con moita frecuencia fanse mal, e fanse mal por dous motivos, ou porque están mal explicitadas (por exemplo, "FOTOXÉNICO. *adx.* Dise das persoas ou obxectos que teñen boas condicións para seren reproducidos en fotografía". ¿Por qué se di das persoas ou dos obxectos? ¿É que non se pode dicir dos animais que non sexan persoas? ¿Pódese dicir *unha pedra fotoxénica*, pero non *unha cadela fotoxénica*?). Ou porque son innecesarias (coma "dise de persoa ou cousa..., ou dise de algo...), o que non deixa de ser verborrea inútil.

(d) Falta de suficiente xeneralización na definición lexicográfica.- A documentación dunha palabra aparece nun uso concreto, pero a definición lexicográfica debe te-la suficiente xeneralidade como para que o mesmo concepto sexa aplicable en tódolos usos, non só nun uso concreto en que aparece exemplificado. Por exemplo,

FORRA. *s.f.* 2. Especie de apoio ou cuña que adoita poñerse ás pipas para que non se movan, ós bancos ou mesas para que asenten ben, e ós carros para que non rinchén..4. Pedra labrada en forma rectangular (?), que serve de reforzo nas paredes feitas de cachote. 5. Elemento de apoio.

Estas tres acepcións son a mesma, que se podería definir como "apoió que se pon debaixo ou ó lado dun obxecto para inmovilizalo ou para que

asente ben”, e os usos concretos poñelos como exemplos: *Puxo unha forra na roda do carro. Calzou o perpiaño cunha forra.*

(e) Aplica-la mesma definición ó verbo transitivo e intransitivo. Por exemplo,

REXUVENECER *v.t* e *v.i.* **1.** Darlle a alguén a fortaleza ou enerxías propias da xuventude ou aspecto de novo.

Definición que resulta claramente incorrecta se se pretende que inclúa os dous réximes verbais. Compárese, por ex., co tratamento moito máis axeitado que fai o *DRAG*, onde queda perfectamente delimitado o significado transitivo e o intransitivo:

REXUVENECER *v.t.* **1.** Facer que [alguén] recupere parte da vitalidade e do vigor de cando era novo, ou facer que aparente máis novo. *O descanso e o cambio de ambiente rexuvenecérona. Esa roupa e ese peiteado rexuvenécete. // v.i.* **2.** Sentirse ou aparentar máis novo. *Coa boa vida rexuveneceu.*

X. A. PENA

Parece claro que en calquera orde da vida non nos queda outra ca avanzar cos novos tempos e adaptarnos a eles. No eido da lexicografía é visto que non podía ser menos, así que, botando man do dito, entre o “renóvate ou morre” coido que a lexicografía galega optou, a nivel xeral, polo primeiro.

Deste xeito (e aínda que creo que só o *DRAG* acolleu e aplicou de maneira estricta e meticulosa todas estas novas técnicas e achegas), obsérvanse, en conxunto, avances nos seguintes aspectos:

(1) Suficiencia léxica da obra lexicográfica en si mesma.- Isto é, a obra constitúe un corpus pechado no que todas e cada unha das palabras empregadas nas definicións están recolleitas como lemas ou entradas, e no que os usos ou sentidos con que as ditas voces se empregan na obra están desenvoltos dentro do artigo lexicográfico que lle corresponde.

(2) Respecto ou suxeición ó principio básico de que a definición dunha palabra ou dunha acepción debe poder substituír aquelas, ou conmutarse por aquelas, nun contexto dado. Este aspecto está especialmente coidado no *DRAG*, ó que axuda o feito de que nesta obra se discrimine entre núcleo e contorno nas definicións (lembramos que o núcleo é, precisamente, esa parte da definición que pode substituí-la voz definida, mentres que o contorno está conformado por aquelas informacións que, formando parte da propia

definición, non pertencen ó núcleo pero si son importantes para a utilización correcta do vocábulo).

(3) Inserción de, polo menos, cadanseu exemplo nas definicións.

(4) Non definición mediante o emprego exclusivo de sinónimos.

(5) Maior inclusión de sinónimos, antónimos e remisións para conferir ou confrontar con outros lemas e/ou acepcións.

(6) Maior inclusión de información gramatical e pragmática.

(7) Discriminación do comportamento actancial dos verbos en acepcións diferenciadas.

(8) Inclusión de voces condenadas marcando visualmente a súa non-aceptación por medio, por exemplo, de asteriscos e con remisión ás correspondentes normativas.

(9) Ausencia, dentro do artigo lexicográfico, de definicións ou acepcións que poidan reflectir algún tipo de idea ou noción sexista ou clasista.

(10) Respecto, dentro do que é o contido do artigo lexicográfico, ó principio de neutralidade ou asepticidade, evitando así a reprodución de calquera clase de idea que vaia en contra do principio de igualdade entre tódolos seres humanos.

De tódolos xeitos, como xa dixen anteriormente, e inda que se notou unha melloría a nivel xeral en todos estes aspectos, creo que o único dicionario que cumpre á liña os criterios sinalados é o *DRAG*, mentres que o resto os acolleron en maior ou menor medida. Xa que logo, cumpriría que se fosen asumindo e introducindo para melloralas a calidade das nosas obras lexicográficas (estoume a referir, claro é, ás obras lexicográficas conformadas polos dicionarios xerais de lingua, xa que os outros poden requirir doutras estratexias lexicográficas en función do tipo de destinatario para o que estean pensadas).

En relación coa pregunta anterior, ¿considera vostede que a información gramatical e pragmática que ofrecen os dicionarios galegos é suficiente?

X. M. CARBALLEIRA

Habería que cuestionar se nun dicionario debe aparecer información gramatical. Non obstante, tendo en conta a situación do galego e o uso común dos dicionarios, xeralmente inclúese información gramatical, que, probablemente, debería ser aínda máis ampla (especialmente nos verbos deberían fornecerse máis datos sobre a conxugación, os modelos, etc.). Unha información que nos parece importantísimo incluír –e que nos dicionarios

galegos está moi descoidada e resulta moi escasa— é a información fonética, que só se ofrece en casos puntuais.

En canto á información pragmática, hai que recoñecer que é insuficiente. Nós intentamos introducirmos neste campo coa clara conciencia de estar comezando a rozar esta tenza. Aí están as indicacións de uso, información sobre niveis de uso ou rexistros. Non hai, aínda e por desgracia, traballos que establezan unha base sólida que permita funcionar con certa garantía nese eido.

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Non se pode xeneralizar, e hai dicionarios e dicionarios.

En canto á información gramatical, esta ofrécese a través de dous procedementos:

(a) Por medio das marcas propiamente gramaticais: *a, s, vt, vi, vp...*, que nalgúns dicionarios son en xeral correctas, e noutros son incompletas.

(b) Pero tamén por medio da propia definición. Todos sabemos que non pode levar unha mesma definición un verbo transitivo e un intransitivo, non pode leva-la mesma definición un adxectivo ca un substantivo. E neste aspecto si que hai fortes deficiencias nos dicionarios galegos.

Se tivese que sinalar algún dos aspectos máis deficitarios en canto ó tratamento gramatical, sinalaría o problema do réxime dos verbos, e tamén a información sobre o seu paradigma. Sería conveniente, polo menos en certo tipo de dicionarios, a introducción dun apéndice cos modelos de conxugación ós que se puidese remitir desde cada verbo tratado no dicionario. Aínda dentro do verbo, é xeralmente incompleta a información sobre a rexencia verbal, ou se se prefire sobre as valencias.

En canto ás etiquetas pragmáticas en xeral non son suficientes, por exemplo na indicación do nivel de lingua, ou na falta de sistematicidade en canto á información tecnolectal.

X. A. PENA

Como tamén mencionei con anterioridade, o carácter da información que se ofrezca debería ir en consonancia co tipo de obra lexicográfica a que nos esteamos a referir (non se lle pode, ou non se lle debe, fornecer-la mesma información pragmática e gramatical a un posible usuario dun dictiona-

rio de primaria ca a un usuario dun dicionario xeral). Tomando novamente como punto de referencia este último, penso que, debido ás moitas carencias e/ou dúbidas que presentan moitas veces os posibles usuarios no que atingue a cuestións de gramática e de uso concreto e efectivo de moitas formas ou voces, si se debería ampliar un pouco este campo; de tódolos xeitos, sempre tendo en conta que unha obra lexicográfica non pode abordar en profundidade determinados temas, pois para iso están, precisamente, outro tipo de obras máis especializadas, como poden ser gramáticas, volumes especializados en ortografía, morfoloxía ou sintaxe, etc.

Así e todo, creo que os dicionarios, á hora de achegar este tipo de informacións, deben ter un sustento teórico no que poder basearse, e en determinadas cuestións este apoio teórico non aparece por ningunha parte ou, se aparece, fáino en artigos, folletos, teses, etc. que non chegan ó máis do público. Vou poñer algún exemplo do que, en principio, poden parecer “perrechadas” (se se quere, “nimiedades” nun rexistro máis formal), pero nos que hai moita confusión por mor de non seren tratados, por exemplo, nas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* ou nunha gramática dun organismo “oficial”:

(1) ¿A terceira persoa singular do presente indicativo de *prohibir* (isto é, *prohibe*), debe levar acento gráfico? ¿Onde se di que dúas vocais en situación de hiato, separadas por un “h”, non precisan do acento gráfico, xa que o propio “h” é delimitador de fronteira silábica? Obviamente, no dicionario non aparece como lema esta forma conxugada, pero si pode aparecer nun exemplo, co cal sería susceptible deste tipo de explicación; ou, sen ir máis lonxe, poderíase aplicar isto mesmo na entrada *aldebido* (palabra, por certo, que en moitas ocasións diversos autores transcriben co acento gráfico).

(2) ¿Onde se di se *sos* se acentúa (por exemplo, nun enunciado como “estamos *sos*”? A nivel xeral practicamente sempre a vin acentuada. Pero se actuamos de xeito estricto e temos en consideración o principio ortográfico de que se deben evitar acentos redundantes, ¿por que o acentuamos? Porque, claro, o adxectivo ou adverbio si leva acento, pero, lembremos, trátase dun acento diacrítico para diferencialo da preposición *so* (= “debaixo de”); xa que logo, podemos preguntar: ¿cal é a forma que se pode confundir co plural *sos*? En resumo, ¿acentúase ou non?

(3) ¿Que acontece co *mesmo -a -os -as* anafórico [por ex., en: “Van construír un polideportivo. O coidado *do mesmo* correrá a cargo do Concello”? ¿É incorrecto o seu uso ou simplemente se recomenda non facer un uso excesivo e abusivo del?

(4) E indo xa a un terreo un bocado máis complicado, ¿en que parte das normas se di que en galego o pronome átono de terceira persoa dativo –isto

é, *lle* ou *lles*– pode funcionar como obxecto directo? Porque, desde logo, o que está moi claro é que enunciados como “Eu xa *lle* avisei de que o seu mozo era un lerchán”, “Se *lle*¹⁷ molestan este tipo de preguntas, díganolo”, “Chámalle aí (por teléfono) a María”, ou mesmo o retranqueiro “A rapaza éche ben guapa, o que *lle* mata é a cara”, entre outros moitos enunciados, forman parte do acervo sintáctico galego sen ningún tipo de dúbida (outra cousa é que, desde instancias normativas, se proscriba o seu uso).

Así, e de xeito totalmente persoal, no *Diccionario Cumio da lingua galega*, na acepción de *chamar* que sería sinónima de *telefonar*, optei por facer unha observación na que se di que rexe tanto pronome átono acusativo como dativo. Obviamente, o que fixen foi constatar unha realidade do acervo lingüístico galego, pero o que realmente me cumpriría nese momento era ter un sustento teórico-normativo onde se me dixese se se reproba, ou non, a rección do dativo.

O que pretendo dar a entender con todo isto é que, efectivamente, si me parece conveniente amplía-la aparición deste tipo de información nas obras lexicográficas, pero partindo da base de que non se trata dun labor ou responsabilidade que deba recaer nestas, senón que esa tarefa lle corresponde a outro tipo de obras, e tendo tamén sempre en conta que, desde un punto de visto normativo, inda quedan cousas por facer, por tratar e por explicar.

¿Cal é a súa valoración do papel que desempeñaron e están chamados a desempeñar os dicionarios actuais no proceso de estandarización do galego?

X. M. CARBALLEIRA

A estandarización dun idioma é un produto da sociedade, que fai as súas escollas. A experiencia demóstranos que, por moitos esforzos que se fagan para modificar unha escolla, adoitan resultar inútiles (así no castelán: *élite*, malia a censura constante da prensa dos anos sesenta sobre a súa pronuncia, segue sendo a única forma en vigor na fala e na escrita; *bikini* non aparece no diccionario da RAE ata a última edición...).

17 En varios dicionarios xa se indica que este uso de *molestar* se corresponde cunha acepción intransitiva, co cal se está dando a entender que o *lle* é obxecto indirecto. Persoalmente, e inda que non son, nin moito menos, un experto na materia, non concordo con esa opinión (de feito, este mesmo enunciado habería xente galega que o diría como “Se *o/a* molestan este tipo de preguntas, díganolo”, o que me parece moi significativo).

Na actualidade, se un falante ten unha dúbida sobre a corrección ou incorrección dunha palabra acode ó dicionario para ver se está ou cómo está. Unha vez que obtén a información é a persoa quen decide se asume, memoriza e difunde a solución que se lle ofrece. E nesa toma de decisión os dicionarios non poden influír. Por iso os dicionarios teñen importancia como instrumentos de referencia, pero vai ser o falante o que decida sobre a vida e a forma dunha determinada palabra (*cfr.* *alonxar ...).

M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Os dicionarios xerais de lingua desempeñaron xa un papel importantísimo na estandarización do galego, sobre todo no léxico, e isto pódeo comprobar calquera comparando a calidade dos textos escritos en galego hai quince anos cos escritos actualmente. É verdade que a aprendizaxe escolar tamén contribuíu en gran medida a esta mellora, aínda que estou convencido de que o léxico é o eido menos cultivado nos estudos regrados de lingua galega. Pero, aínda que non sexa máis ca pola mellora da calidade lingüística dos libros de texto, a escola exerceu un papel importante na depuración do léxico, e na elaboración dos libros de texto tense ou debe terse en conta a información proporcionada polos dicionarios en canto á corrección do léxico utilizado.

Os dicionarios contribuíron á estandarización do galego por moitas outras vías:

(a) A través das editoriais.- Nunca houbo tanta preocupación no mundo editorial galego pola corrección lingüística, e nesta corrección lingüística son instrumentos obrigados de referencia os dicionarios. Cómpre salientar de maneira particular a influencia, nalgúns casos mesmo abusiva, por mal comprendida, do *VOLG*.

(b) A través dos medios de comunicación social, onde os profesionais (se ben non todos) e sobre todo os asesores lingüísticos teñen os bos dicionarios como instrumentos básicos para o seu labor.

(c) A través dos Servicios de Normalización Lingüística ou dos Servicios Lingüísticos das distintas administracións, particularmente da autonómica, da local e da de xustiza.

De cara ó futuro, quixera facer unha mención especial dos vocabularios de linguas de especialidade, que empezaron xa a ocupar un papel importante, pero que están chamados a ser instrumentos fundamentais na corrección léxica en ámbitos nos que o galego inda está insuficientemente implantado e ós que haberá que dedicar esforzos normalizadores especiais.

X. A. PENA

Creo que, ata o de agora (e subliño: *ata o de agora*), hai que valorar positivamente o papel desempeñado polos dicionarios (e sobre todo polo *VOLG*) neste sentido. Aínda así, volvo repetir que, chegados a este punto, o que cómpre é a unificación de esforzos e a homoxeneización de criterios, porque, se non, ó mellor non facemos pano para mangas.

Ademais, e esta é unha cuestión que me parece fundamental e que practicamente nunca se tratou de xeito serio (non coma outras, como por exemplo a da normativa, coa que se leva dando a roncha non sei cantos anos, como se fose culpa da actual norma a perda de falantes), hai que traballar moi en profundidade e polo miúdo no eido dos medios de comunicación que se “dignan” –ou ós que obrigan a– traballar en galego. E é que, por moito que nos empeñemos en reflectir termos, usos e acepcións nun dicionario, se estes despois non chegan ó gran público non van valer case de nada.

Así, por moito que se comente nun dicionario que os ciclistas non fan *relevos*, senón que fan *remudas*, se na radio e televisión galegas non utilizan o termo, vou alá e xa veño¹⁸, porque che imos estar case na mesma. O mesmo pasa, por exemplo, se queremos fornecer unha forma galega para dar conta da voz *carajillo*: por moito que digamos que –por achegar unha suxestión– a forma *calloubada*¹⁹ xa estaba recolleita no dicionario de Eladio Rodríguez e no *Diccionario da Real Academia Galega* (1913-28), se nos medios de comunicación –ou, neste caso, cun traballo de normalización feito no eido da hostalería– non se lle dá cancha, calquera se atreve a entrar nun bar e dicirlle ó camareiro: “unha calloubada, por favor”. E é que, na miña opinión, fai tanto Currás o percebeiro dicindo *xuís* coma cen dicionarios nos que apareza esta voz.

18 Dado que se trata dunha expresión que non vin reflectida en ningún sitio, e como inda a recollín hai ben pouco de xeito oral, para todos aqueles que non a entendan debo dicirlles que vén sendo moi semellante (e en moitos contextos equivalente) á castelá *apaga y vámonos*.

19 Eladio Rodríguez:

Calloubada *s. f.* [...] En Lugo y otras localidades, café muy cargado de aguardiente, que por lo regular se prepara quemándolo con éste en una vasija de barro en el momento de tomarlo.

Diccionario da Real Academia Galega (1913-28):

Calloubada *s. f.* [...] 2. En algunas localidades de Lugo se llama así al café muy cargo de aguardiente quemado. Prepárase, por lo regular, en una vasija de barro.